

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२४-२०२५

गृह विभाग

(भाग ५)

तुरुंग

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे-४११ ००६

२०२४

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२४-२०२५

गृह विभाग

(भाग ५)

तुरुंग

गृह विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक		कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	..	गृह विभाग (सर्वसाधारण)
२	..	गृह विभाग (राज्य उत्पादन शुल्क)
३	..	गृह विभाग (परिवहन)
४	..	गृह विभाग (पोलीस)
५	..	गृह विभाग (तुरुंग)

अनुक्रमणिका

कार्यक्रम

	पृष्ठे
तुरुंग	१
वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे (४०५९-सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)	४
(४०७०-प्रशासकीय सेवेवरील भांडवली खर्च)	१०
महिलांचे सक्षमीकरण	११
एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय तपशील (विवरणपत्र 'अ')	१२
एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधान शीर्ष-नि-कार्यक्रमनिहाय तपशील (विवरणपत्र 'ब')	१३
कार्यक्रम १. संचालन व प्रशासन	१४
(अ) महाराष्ट्र राज्य कारागृह कर्मचारी कुटुंब कल्याण निधी	१८
(ब) क्रीडा निधी	२०
(क) बंदी कल्याण निधी	२०
कार्यक्रम २. तुरुंग व तुरुंगनिर्मित वस्तू	२३
(अ) तुरुंग	२३
(ब) तुरुंगनिर्मित वस्तू	२५
(क) शेती विभाग	२५
(१) कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता व कैदी संख्या	३६
(२) तुरुंग उद्योग	४२
(३) कैद्यांचा आहार	४३
(४) कारागृह उपाहारगृहे	५०
(५) कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तरे	५०
(६) कारागृह रुग्णालये	५१
(७) कारागृह कृषी विभाग	५१
(८) येरवडा येथील खुले कारागृह शेती व कारागृह उद्योग	५३
(९) विविध कारागृहांत विक्री केंद्रे उभारण्यात आलेली आहेत.	५४
(अ) येरवडा, ठाणे, नाशिक रोड, नागपूर, कोल्हापूर, छ. संभाजीनगर कारागृह - विक्री भवन	
(ब) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह - विक्री भवन	..
(१०) सर्व्हिस सेंटर, कार वॉशिंग, धोबीकाम	५४
(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती	५४
(१२) कारागृहाच्या कर्मचाऱ्यांचे शिक्षण व प्रशिक्षण	५५
(१३) किशोर सुधारालय, नाशिक	५५
(१४) कर्मचारीविषयक गोषवारा (विभागीय)	५६
(ड) नवीन तुरुंग (कारागृहांचे) बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम	६०
कार्यक्रम ३. इतर खर्च (सहायक अनुदान, अंशदान व देणग्या)	६१

तुरुंग

प्रस्तावना

पुनर्वसनासाठी गुन्हेगारांची सुधारणा हे ध्येय ठेवून १८९४ च्या तुरुंग कायदानुसार महाराष्ट्रातील कारागृहांची स्थापना झाली आहे. कारागृहांची स्थापना करण्यामागचा महत्त्वाचा उद्देश म्हणजे अस्तित्वात असलेल्या कायद्याच्या विरुद्ध वर्तन करून गुन्हा करणाऱ्या गुन्हेगारांना समाजाच्या शांतता व स्वास्थ्यतेच्या दृष्टीने काही काळ एकांतवासात ठेवणे हा होय व तदनंतर अशा गुन्हेगारांना सुधारण्यासाठी योजनाबद्ध कार्यक्रम तयार करणे. अशा कार्यक्रमांत साधारणपणे वैचारिक उपदेश, कायद्याचे मार्गदर्शन व शिक्षण इत्यादी बाबींचा समावेश असतो. कैद्यांच्या शिक्षा कालावधीचा उपयोग त्यांच्या वागणुकीत योग्य त्या सुधारणा करून गुन्हेगारी प्रवृत्तीपासून त्याला दूर नेणे याकरिता करावा लागतो.

कारागृह विभागाची कार्ये थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. कैद्यांचा सांभाळ करणे व खालील कायद्यांचे प्रशासन करणे :-

(अ) तुरुंग कायदा, १८९४.

(ब) कैदीविषयक कायदा, १९००.

(क) किशोर सुधारणा कायदा, १९२९.

(ड) कैद्यांचा स्थलांतरविषयक कायदा, १९५०.

२. कैद्यांच्या गुन्हेगारी जीवनाचा व त्याला गुन्हेगारी जीवनाकडे नेणाऱ्या त्यांच्या जीवनातील घटनांचा अभ्यास करणे, तसेच या अभ्यासात कैद्यांची आर्थिक व मानसिक स्थिती, त्यांची कौटुंबिक परिस्थिती, गुन्हेगारी करण्याची पद्धती, त्यांचे शेजाऱ्याबरोबर असलेले संबंध व वागणूक तसेच समाजविघातक व्यक्तींशी त्यांचे असलेले संबंध इत्यादींचा समावेश असतो. त्यांचे सुरुवातीचे वर्तन कसे होते व त्यातून त्याची गुन्हेगारी प्रवृत्ती कशी वाढली याचाही अभ्यास करणे प्राप्त असते.

३. गुन्हेगारांच्या वागणुकीत सुधारणा होईल हे गृहीत धरून त्याला शिक्षण व मार्गदर्शन करणे तसेच हे शिक्षण घेण्यास त्यांचे मन तयार करणे.

४. त्यांना निरनिराळे धंदे, शिक्षण उपलब्ध करून देणे.

५. त्यांची सुटका झाल्यानंतर त्यांचे पुनर्वसन करण्याची योजना आखणे.

थोडक्यात सुरक्षितता, शिस्त, सुधारणा, पुनर्वसन, शिक्षण व कैद्यांचे कल्याण ही कारागृह विभागाची महत्त्वाची कार्ये आहेत.

समग्र कार्यक्रम

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे कारागृह विभागाचे मुख्य अधिकारी असून हे सर्व कारागृहाबाबत व तालुक्यातील दुय्यम कारागृहाबाबत नियंत्रक अधिकारी आहेत. मुख्यालयामध्ये त्यांना एक कारागृह महानिरीक्षक, कारागृह उपमहानिरीक्षक आणि कर्मचारीवर्ग साहाय्य करतो. शासकीय दृष्टिकोनातून कारागृह विभागाची चार विभागांमध्ये विभागणी करण्यात आली असून प्रत्येक विभाग एक कारागृह उपमहानिरीक्षक यांच्या नियंत्रणाखाली आहे. प्रत्येक कारागृह हे अधीक्षकांचे नियंत्रणाखाली असते. त्यांना आवश्यक असणारा कार्यकारी, तांत्रिक व लिपिकवर्गीय कर्मचारीवर्ग देणेत येतो.

कारागृहातील कैद्यांची संख्या

दिनांक १ एप्रिल २०२३ रोजी कारागृहातील सिद्धदोष, न्यायाधीन आणि स्थानबद्ध बंधांची एकूण संख्या ४०,९०५ होती. त्यांची विभागणी खालीलप्रमाणे आहे :-

	सिद्धदोष कैदी	न्यायाधीन बंदी	स्थानबद्ध बंदी / इतर
पुरुष	७,९९९	३१,११७	२०७
स्त्री	२६८	१,२९२	०
तृतीयपंथी	०	२२	०
एकूण	८,२६७	३२,४३१	२०७

कारागृहे

काही तुरुंग मुख्यत्वे दीर्घ मुदतीच्या कैद्यांसाठी, काही पौगंडावस्थेतील व काही सराईत गुन्हेगार यांचेसाठी राखून ठेवून विविध प्रकारच्या संस्थांचे जाळे विणण्यात आले आहे. लिंग, वय व शिक्षेची कालमर्यादा, गुन्हांचे स्वरूप याचे आधारावर कैद्यांचे बंदीवासाच्या कालापुरते एकजिनसी गट करण्यात येतात व त्यानुसार कैद्यांची वर्गवारी करण्यात येते. तसेच खुली कारागृहे व कैद्यांसाठी खुल्या वसाहती चालू करून विविध खुल्या संस्थांची पद्धतही कैद्यांच्या वर्गीकरण योजनेमध्ये बसविण्यात आली आहे.

कारागृह रुग्णालय

राज्याच्या सर्व तुरुंगातील कैद्यांना विशिष्ट वैद्यकीय उपचारांची सोय उपलब्ध व्हावी म्हणून जे. जे. हॉस्पिटल, मुंबई येथे एक कारागृह रुग्णालय कैद्यांच्या व स्थानबद्धांच्या देखभालीसाठी उघडण्यात आले आहे.

वि (एच) - ४०४ - २

कारागृहातील शिक्षण

सर्व कारागृहातून शिक्षण ही सक्तीची बाब करण्यात आलेली आहे. तुरुंगातील शैक्षणिक व सांस्कृतिक कार्यक्रम व्यवस्थित पार पाडण्यासाठी शिक्षकांची जादा पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. कैद्यांकरिता पहिली ते दहावीपर्यंत नियमित वर्ग घेण्यात येतात. इयत्ता पहिली ते दहावीपर्यंत शिक्षण घेणाऱ्या कैद्यांसाठी गटनिहाय स्वाध्याय वर्ग आयोजित करण्यात आलेले आहेत. कैद्यांना महाविद्यालयीन शिक्षण घेण्यास प्रोत्साहित केले जाते. तसेच निरनिराळ्या शिक्षण संस्थांमार्फत घेण्यात येणाऱ्या संस्कृत, हिंदी व इंग्रजी परीक्षांना बसण्यासाठी उद्युक्त केले जाते. यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठाच्या सहकार्याने बंधांना परीक्षेस बसण्याची सोय करून परीक्षेचे केंद्रसुद्धा कारागृहात दिले आहेत. तसेच राज्यातील सर्व मध्यवर्ती कारागृहात इंदिरा गांधी मुक्त विद्यापीठाचे केंद्र चालू करण्यात आले असून त्याद्वारे बंधांना उच्च शिक्षणासाठी प्रवृत्त करण्यात येते. तसेच यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ, नाशिक यांच्याशी कारागृह विभागाचा करार झाला असून त्याद्वारे सर्व कारागृहांना त्याचा लाभ घेण्याबाबत कळविले आहे.

कारागृहातून सुटल्यानंतर बंधांना त्यांच्यासाठी उर्वरित भावी आयुष्यात स्वतःचा व कुटुंबीयांचा उदरनिर्वाह करण्यासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण दिले जाते. त्याचप्रमाणे त्यांचेसाठी सामाजिक संस्थेमार्फत प्रवचन, प्रबोधन, व्याख्यान इत्यादी कार्यक्रम आयोजित केले जातात. तसेच योगा, आर्ट ऑफ लिव्हिंग, नैतिक मूल्यशिक्षण, समुपदेशन इत्यादी शिबिरे आयोजित केले जातात. त्यामुळे कारागृह प्रशासनाचा सुधारणा व पुनर्वसन हा उद्देश साध्य होतो.

निरनिराळ्या कारागृहातून सुतारकाम, वस्त्रनिर्माण, शिवणकाम, लोहारकाम, वायरिंग इत्यादी उद्योगांबाबत वर्ग चालविण्यात येऊन व्यावसायिक प्रशिक्षण वर्ग आयोजित केले जातात व हे सर्व संस्थाविषयक कामांशी निगडित असतात. या कामासाठी लागणारी पर्यवेक्षक / निर्देशकाची पदे निर्माण करण्यात आली आहेत.

संगणक प्रशिक्षण

येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील पुरुष व महिला बंधांना नवजीवन मंडळ, पुणे यांचेमार्फत संगणक प्रशिक्षण देण्यात येते, तसेच अकोला जिल्हा कारागृहातील बंधांना विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ, नागपूर यांनी निधी उपलब्ध करून दिला आहे. त्यातून बंधांना संगणक प्रशिक्षण दिले जाते. टाटा कन्सल्टंसी सर्व्हिसेस (टी. सी. एस.) या कंपनीद्वारे 'संगणकावर आधारित साक्षरता' उपक्रम या योजनेद्वारे राज्यातील सर्व मध्यवर्ती कारागृहांमध्ये संगणक संच उपलब्ध करून देऊन कारागृह शिक्षकांना प्रशिक्षित करण्यात आले आहे. त्याद्वारे बंधांना साक्षर केले जाते.

कारागृह उद्योग

कैद्यांची सुधारणा व पुनर्वसन यावर विशेष भर असल्याने कैद्यांचे कैदेतून सुटकेनंतर समाजामध्ये सन्माननीय नागरिक म्हणून पुनर्वसन करण्याचे दृष्टीने त्यांना निरनिराळे व्यवसाय व कला यांचे शिक्षण देण्यासाठी कारागृहांमध्ये उद्योग सुरू करण्यात आले आहेत. कारागृहातील सर्व उद्योग वस्तुतः उत्पादन-नि-प्रशिक्षण पद्धतीच्या धर्तीवर आहेत. कैद्यांना ते ज्या उद्योगामध्ये काम करतात त्या उद्योगाचे प्रात्यक्षिक व सिद्धान्तातील ज्ञान मिळते. निरनिराळ्या व्यवसायाबाबत कैद्यांना जे ज्ञान मिळते ते त्यांना कारागृहातून सुटल्यावर आपली उपजीविका करण्यासाठी उपयोगी पडावे अशी अपेक्षा आहे.

सन २०२२-२०२३ मध्ये कारागृहातील उद्योगाचे एकूण उत्पादन रुपये १०,१२,१०,७०५ होते.

सन २०२२-२०२३ निरनिराळ्या उद्योगांमध्ये दररोज सरासरी १,६५२ बंदी काम करतात. या बंधांना शासनाने ठरवून दिलेल्या सुधारित दराने मजुरी मिळते. आधुनिक साधनसामग्रीच्या साहाय्याने कारागृह उद्योगाचे नूतनीकरण करण्याचे शासनाने मान्य केले आहे. कारागृह उद्योगाचे आधुनिकीकरण योजनेअंतर्गत विकास करण्यात येतो. जास्तीत जास्त बंधांना रोजगार देणेकरिता जॉबवर्क पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

बंधांना देण्यात येणाऱ्या मजुरीच्या दरात शासन निर्णय क्रमांक जेएलई-१०१३/७२६/प्र.क्र.-१८५/तुरुंग-१, दिनांक २० ऑगस्ट २०१४ कार्या. परिपत्रक कक्ष १०/८७२५, दिनांक १४-०८-२०२३ नुसार वाढ करण्यात आली आहे. त्यानुसार कुशल बंधांना रुपये ७४, अर्धकुशल बंधांना रुपये ६७ व अकुशल बंधांना रुपये ५३ तसेच खुली वसाहतीसाठी रुपये ९४ नुसार प्रतिदिन वेतन देण्यात येते.

कारागृहातील शेती

कारागृहात शेती हे कारागृह विभागाचे दुसरे महत्त्वाचे कार्य आहे. भाज्या व अन्नधान्याच्या गरजांच्या बाबतीत कारागृह स्वयंपूर्ण असावा यासाठी शास्त्रीय पायावर कारागृहाच्या शेतमळ्याची पुनर्रचना व विकास याकडे जास्त लक्ष पुरविण्यात येत आहे. इतर अनुषंगिक अशी (अन्नधान्य, फळे, भाजी इत्यादींसारखी) उत्पादने ही कारागृह विभागाच्या शेतकी उपविभागातील एकूण उत्पादनात बरीचशी भर घालतात. सन २०२२-२०२३ मध्ये कारागृहातील शेतीचे एकूण उत्पन्न रुपये ३,१५,४९,८९३ होते.

किशोर सुधारालय

नाशिक येथे एक किशोर सुधारालय शाळा असून तेथे बाल गुन्हेगारांच्या फायद्यासाठी व्यवसाय प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आलेले आहेत. इयत्ता दहावीपर्यंतचे नेहमीचे शैक्षणिक वर्ग चालविले जातात. ज्या बाल गुन्हेगारांना पुढील उच्च शिक्षण घ्यावयाचे असेल त्यांना आवश्यक त्या सवलती दिल्या जातात. हिंदी, उर्दू इत्यादी भाषांचे वर्ग चालविले जातात. औद्योगिक प्रशिक्षणाकडे प्रवृत्ती असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना स्थानिक औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेत पाठविले जाते. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेकडे प्रशिक्षणासाठी बाल गुन्हेगार पाठविण्याचे पद्धतीचे परिणाम उत्साहवर्धक आहेत. नाशिक सुधारालय येथे सध्या ८ किशोर बंदी बंदिस्त आहेत.

खुली कारागृहे

खुल्या कारागृहाकडील बंधांची अतिशय काटेकोरपणे निवड केली जाते. त्याकरिता अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक किंवा त्यांचे प्रतिनिधी, कारागृह अधीक्षक व कारागृह उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती समिती त्या बंधांची निवड करते. खुल्या कारागृहात निवड करण्यासाठी बंधांचे अभिलेख चांगले असणे आवश्यक आहे व बंधांची कोणतेही काम करण्याची तयारी असावी लागते.

खुल्या वसाहती

बंदांचा सामाजिक व व्यावहारिक दृष्टिकोन डोळ्यासमोर ठेवून पुनर्वसनाचे उद्देशाने जन्मठेपेची व दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या बंदांना बंद कारागृहातील विविध योजनांचा लाभ घेतल्यानंतर शासनाने निवड करून शिक्षा स्थगित केलेल्या बंदांना खुल्या वसाहतीत पाठविण्यात येते. त्याठिकाणी त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांसमवेत राहता येते. त्याठिकाणी त्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते. त्या बदल्यात त्यांना मजुरी दिली जाते. बंदांच्या जीवनामध्ये सुधारणा होण्यासाठी सन १९३९ मध्ये स्वतंत्रपूर खुली वसाहत ही संस्था आटपाडी येथे सुरू करण्यात आली.

(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती

सध्याच्या कालानुसार सर्वसाधारणपणे सुधार प्रशासनाचा व मुख्यत्वेकरून कारागृह पद्धतीचा मुख्य हेतू हा आहे की, कारागृहातून सुटणारे कैदी हे शिस्तबद्ध नागरिक म्हणून बाहेर पडावेत व त्यांचा समाजास उपयोग व्हावा. सर्व गुन्हेगारांच्या वागणुकीमध्येसुद्धा मानवी वागणुकीचा अंश असतो. या वाढत्या जाणीवेतून जगातील समाजशास्त्रज्ञांनी जाणले आहे की, गुन्हेगारांच्या समस्यांची उकल कारागृहाच्या भिंतीआड होत नाही. विविध श्रेणीच्या कोठ्यांच्या खुल्या कारागृहांची वाढ, विविध कार्यक्रम व शिस्तीवर भर हे गुन्हे व गुन्हेगारीच्या इतर प्रश्नांवर एक नवे उत्तर आहे.

खुले कारागृह, पैठण

सन १९६८ मध्ये छ. संभाजीनगर जिल्ह्यामध्ये पैठण येथे खुले जिल्हा कारागृह सुरू केले आहे. जे कैदी प्रामाणिकपणे व जबाबदारीने कारागृहात काम करतात व ज्यांची वर्तणूक चांगली आहे, अशा कैद्यांची या कारागृहासाठी महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील तरतुदीनुसार निवड केली जाते. याकरिता कारागृह अधीक्षक व उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती या कैद्यांची निवड करते. येथील कैद्यांना शेतमळ्यावर काम दिले जाते. तसेच सुधारित शेती करण्याचे शिक्षण दिले जाते. कारागृहातून सुटल्यानंतर त्यांच्या पुनर्वसनाच्या दृष्टीने व समाजात उत्तम उपयुक्त नागरिक म्हणून राहण्यास या शिक्षणाचा उपयोग होतो. या कारागृहाची क्षमता ६५० बंदी ठेवण्याची आहे व सध्या सरासरी ५४६ बंदी आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये विसापूर, नाशिकरोड, नागपूर, अमरावती, कोल्हापूर येथे प्रत्येकी ५० बंदी क्षमता व सन २०१५ मध्ये गडचिरोली येथे ७५ बंदी क्षमतेचे व ठाणे येथे २५ बंदी क्षमतेचे खुले कारागृह कार्यान्वित झाले आहे. तसेच माहे ऑक्टोबर २०१५ मध्ये ५० बंदी क्षमतेचे अकोला महिला खुले कारागृह देखील कार्यान्वित झाले आहे. तसेच सन २०१८ मध्ये प्रत्येकी १५ बंदी क्षमतेची सहा खुले कारागृह वर्धा, यवतमाळ, लातूर, धुळे, सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या ठिकाणी कार्यान्वित झाली आहेत.

महिला खुले कारागृह ५० बंदीक्षमतेचे

भारतातीलच नव्हे तर जगातील पहिले महिला खुले कारागृह दिनांक १४ मार्च २०१० रोजी येरवडा, पुणे येथे सुरू करण्यात आले असून राज्यातील कारागृहातील ५७ इच्छुक महिला बंदांची निवड करून त्यांना येरवडा येथे वर्ग करण्यात आले आहे. सदर महिला बंदी कारागृहाच्या शेती विभागात काम करतात, तसेच सदर महिला बंदांना कारागृहातून मुक्त झाल्यानंतर कारागृहाबाहेर अर्थार्जनाचे साधन म्हणून कारागृह प्रशासन व अशासकीय संस्थेद्वारे लघुउद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जात असते. त्यामध्ये पापड बनविणे, खडू व मेणबत्या इत्यादी उद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जाते.

खुल्या वसाहती

कैद्यांचे सामाजिक व व्यावहारिक पुनर्वसनाचे उराशी बाळगलेल्या ध्येयाकडे पुढचे पाऊल टाकण्याच्या उद्देशाने, जन्मठेपेची वा दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या कैद्यांना बंद कारागृहातील विविध कार्यक्रमाचा कमाल लाभ घेतल्यानंतर दोन व तीन वर्षांपर्यंत पॅरोलवर सोडण्यात येते व त्यांना या वसाहतीत राहू दिले जाते. या वसाहतीत त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांना राहण्यासाठी आणता येते. कैद्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते व त्यांना चालू बाजारभावाने मजुरी दिली जाते. प्रशासनामध्ये ठोस सुधारणा होण्याच्या दृष्टीने स्वतंत्रपूर वसाहत, आटपाडी येथे १९३९ मध्ये सुरू करण्यात आली. आटपाडी येथे २८ बंदी ठेवण्याची सोय असून सन २०२२-२०२३ मध्ये १२ (बारा) बंदी होते.

व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंग

उद्देश

न्यायालयामार्फत न्यायाधीन बंधास न्यायालयीन कोठडी ही सर्वसाधारणपणे १५ दिवसांकरिता मंजूर केली जाते व त्यानंतर त्याला पुन्हा पोलीस पथक मागणी करून न्यायालयात हजर करावे लागते.

पोलीस विभागाकडे असणाऱ्या अपुऱ्या मनुष्य बळामुळे न्यायालयात नियत दिनांकास बंधास हजर करणे शक्य होत नाही. महाराष्ट्रातील सर्व कारागृहांत एका कोणत्याही वेळी अंदाजे १५ ते १६ हजार न्यायाधीन बंदी बंदिस्त असतात. यामध्ये विविध गुंड टोळीचे खतरनाक गुंड, नक्षलवादी व सुरक्षा संदर्भात बंदी बंदिस्त असतात. त्यांना न्यायालयात हजर करताना कडक सुरक्षा द्यावी लागते. एवढे करून देखील गुंड टोळीचे बंदी त्यांचे बाहेरील साक्षीदारांचेमार्फत योजना करून पळून जाण्याचा प्रयत्न करतात अथवा अशा बंधांना त्यांचेविरुद्ध टोळीचे गुंडांकडून जिवाला धोका पोहचण्याची शक्यता असते.

या सर्व अडचणींवर उपाय म्हणून मुंबई कारागृहात व तेथील जिल्हा महानगर दंडाधिकारी यांचे न्यायालयात व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे न्यायाधीन बंदी हजर ठेवण्याची यंत्रणा अंमलात आणली. याद्वारे न्यायाधीन बंधांना कारागृहाबाहेर न नेता वरील यंत्रणेच्या माध्यमातून न्यायालयापुढे (ही यंत्रणा बसवून) हजर ठेवण्यात येते.

फौजदारी दंडसंहिता, १९७३ मधील कलम १६७ मध्ये महाराष्ट्र राज्यापुरती सुधारणा करून त्यात व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे न्यायाधीन बंदी हजर ठेवण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.

अंमलबजावणी

सदर यंत्रणेची यशस्वीरित्या चाचणी मुंबई मध्यवर्ती कारागृह व न्यायालयात झाल्यानंतर भायखळा, ठाणे, छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह, नागपूर मध्यवर्ती कारागृह, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृह, अमरावती मध्यवर्ती कारागृह, येरवडा कारागृहात व इतर १७ न्यायालयांमध्ये तसेच मध्यवर्ती कारागृह येरवडा, कोल्हापूर याठिकाणी व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंग या माध्यमाद्वारे सन २०२३-२०२४ मध्ये जानेवारी ते डिसेंबर अखेर ११,७८,२४६ न्यायाधीन बंधांना न्यायालयासमोर हजर ठेवण्यात आले आहे.

प्रस्तावित

सन २०२३-२०२४ या वित्तीय वर्षात ९०५ नग वेबसेस व्ही. सी. युनिट यंत्रणा न्यायालयांना पुरविण्यात आल्या आहेत. तसेच सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात ५०८ कोटीकरिता २५० नग वेबसेस व्ही सी युनिट यंत्रणा न्यायालयांना पुरविणे प्रस्तावित आहेत.

बांधकाम विभाग

कारागृह विभागामधील बांधकामे ही कारागृह सुधारणा योजना, वार्षिक योजना व केंद्रीय वित्त आयोगाअंतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या अनुदानामधून केली जातात. त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे :---

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे

अ. क्र.	कामाचे नाव
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)	
तपशील	
(१)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृहातील निवासी / अनिवासी इमारतींचे छतावर अॅसबेस्टॉस शिट्स ऐवजी प्रिकोटेटड शिट्स बसविणे.
(२)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथे रुग्णालयाच्या समोर सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून संरक्षक भिंतीचे (वॉल कॅपाऊंड) चे बांधकाम करणे.
(३)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथे अधीक्षक बंगला, उपअधीक्षक बंगला-१ व २ या ठिकाणी सुरक्षितेच्या दृष्टिकोनातून संरक्षक भिंत (वॉल कॅम्पाऊंड) चे बांधकाम करणे.
(४)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील ड्रेनेज लाईन चॅंबर दुरुस्तीचे काम करणे.
(५)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील काळापाणी बॅरेकचे टॉयलेट ब्लॉक तसेच कारागृहातील स्वयंपाकगृहाच्या दरवाजाची फ्रेम व शटरची दुरुस्ती करणे.
(६)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील विविध बॅरेक्समधील पाण्याच्या टाक्या ठेवण्यासाठी प्लॅटफॉर्मचे बांधकाम करणे.
(७)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील मुख्य सर्कल बॅरेकमधील टॉयलेट ब्लॉकचे दरवाजे फ्रेम व शटरची दुरुस्ती करणे.
(८)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील नवीन कारागृह बॅरेक क्रमांक १ ते ८ मधील टॉयलेट ब्लॉकचे दरवाजे फ्रेम व शटरची दुरुस्ती करणे.
(९)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील विविध बॅरेक मधील पाण्याच्या टाकीला जलवाहिनी व स्वच्छतेची कामे पुरविणे व दुरुस्त करणे.
(१०)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी शासकीय निवासस्थान बांधणे.
(११)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे कोर्ट पेशीकरिता जाण्याच्या बंधांसाठी कोर्टशेड बांधणे.
(१२)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बंधांच्या मुलाखतीसाठी मुलाखत शेड बांधणे.
(१३)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बॅरेक क्रमांक १ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१४)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बॅरेक क्रमांक २ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१५)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बॅरेक क्रमांक ३ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१६)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बॅरेक क्रमांक ४ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१७)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बॅरेक क्रमांक ५ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१८)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथील स्वयंपाकगृहाची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(१९)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे अंतर्गत बी. टी. रस्ता सुधारणे.
(२०)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंधांकरिता सेप्रेट बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(२१)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन हॉस्पिटल (G+१) १६ बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(२२)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे प्रत्येकी ६० बंदी क्षमतेच्या (G+१) १६ बॅरेकचे बांधकाम करणे.

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.

कामाचे नाव

तपशील-चालू

- (२३) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील (बॅरेक क्रमांक ९) स्वयंपाकगृहाचे नूतनीकरण करणे.
- (२४) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथे व्हिडिओ कॉन्फरसिंग कक्षाचा विस्तार करणे.
- (२५) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील मुख्य इमारतीची दुरुस्ती करणे (जिना दुरुस्ती, पॉलिमर प्लास्टर, फरशी व कलर).
- (२६) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील सर्कल क्रमांक ११ येथील दुरुस्ती करणे (शौचालय, पॉलिमर प्लास्टर, अंतर्गत आणि बाह्य कलर, टेरेस व शेड इत्यादी).
- (२७) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील उपहारगृहाचे नूतनीकरण करणे
- (२८) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथे अधिकारी / कर्मचारी यांचे निवासस्थानांची दुरुस्ती (शौचालय, पॉलिमर प्लास्टर, कलर, दरवाजे आणि खिडक्या व छत इत्यादी).
- (२९) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील वॉच टॉवरची दुरुस्ती करणे.
- (३०) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथे जेलकोर्टचे बांधकाम करणे.
- (३१) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील बाथिंग प्लॅटफॉर्मचे नूतनीकरण करणे.
- (३२) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील मेन ड्रेनेज लाईन बदलणे.
- (३३) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अंतर्गत ड्रेनेज लाईनचे नूतनीकरण करणे.
- (३४) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्रमांक ०३ येथील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
- (३५) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील बॅरेक क्रमांक ०६ येथील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
- (३६) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्रमांक ०७ येथील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
- (३७) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील बॅरेक क्रमांक ११ मधील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
- (३८) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील गॅस शेगडीचे नूतनीकरण करणे. प्लॅगपोस्ट आणि मुख्य इमारतीच्या छताचे काम करणे.
- (३९) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह आटाचक्की, भाजीपाला गोडाऊन छताची दुरुस्ती करणे. आटाचक्की ओटा बांधणे व पाणी पुरवठा करणे.
- (४०) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील बॅरेक क्रमांक ०३ येथील प्रसाधनगृह दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
- (४१) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह अधिकारी निवासस्थान इमारतीची पाण्याची टाकी बदलणे व जिऱ्याची दुरुस्ती करणे.
- (४२) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील मुख्य तटाची दुरुस्ती करणे.
- (४३) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील जमादार क्वॉटर्स येथील निवासस्थानाच्या खिडक्यांना स्लायडिंग बसविणे तसेच हवामान छप्पर बसविणे, लादीकाम नूतनीकरण, व सिमेंट गिलावा आणि रंगकाम करणे.
- (४४) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील जमादार क्वॉटर्स इमारतीच्या मलनिसःरण वाहिन्यांचे नूतनीकरण व आवारामध्ये ट्रिमिक्स कॉंक्रीट करून सुशोभीकरण करणे.
- (४५) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील निवासस्थान इमारतीच्या मलनिसःरण वाहिन्यांचे नूतनीकरण व आवारामध्ये ट्रिमिक्स कॉंक्रीट करून सुशोभीकरण करणे.
- (४६) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील जमादार क्वॉटर्स इमारतीच्या भूमिगत टाक्यांचे नूतनीकरण सह जलप्रतिबंधक उपाययोजना करणे.
- (४७) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी निवासस्थानास अंतर्गत सिमेंट गिलावा व रंगकाम करणे, खिडक्यांचे नूतनीकरण करणे.
- (४८) मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी निवासस्थानास ॲल्युमिनिअम सरकत्या खिडक्या बसविणे तसेच लोखंडी ग्रिलसह नूतनीकरण करणे.
- (४९) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहात करण्यात आलेल्या कोर्ट रुमकरिता फर्निचर साहित्य मिळणे.
- (५०) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील सर्कल ७ येथील विद्युत फिटिंगचे नूतनीकरण करणे.
- (५१) मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील सर्कल ११ बॅरेक क्रमांक १ व २ येथील विद्युत फिटिंगचे नूतनीकरण करणे.

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(५२)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील प्रतापगड व सह्याद्री या शासकीय इमारतीच्या छतावर जी.आय. शिट्स बसविणे.
(५३)	भायखळा जिल्हा कारागृह प्रगती इमारतीच्या छतावर जी. आय. शिट्स बसविणे.
(५४)	भायखळा जिल्हा कारागृह सह्याद्री इमारतीमधील कारागृह शिपाईच्या खोल्यांचे अंतर्गत मजबुतीकरण, प्लास्टर व रंगकाम करणे.
(५५)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील प्रतापगड व सह्याद्री शासकीय निवासस्थानांच्या बाजूस व क्लेअर रोडच्या पुढील बाजूस मेन गेट जवळील तटभिंतीची उंची वाढविणे.
(५६)	भायखळा जिल्हा कारागृहातील अंतर्गत कम्पाउंडची भिंतीची दुरुस्ती करणे व कम्पाउंड भिंतीच्या वरच्या बाजूस जी. आय. काटेरी कुपन करणे.
(५७)	भायखळा जिल्हा कारागृह प्रतापगड इमारतीमधील कारागृह शिपाईच्या खोल्यांचे अंतर्गत मजबुतीकरण, प्लास्टर व रंगकाम करणे.
(५८)	भायखळा जिल्हा कारागृह सह्याद्री इमारतीमधील कारागृह शिपाईच्या खोल्यांमधील फरशांचे नूतनीकरण व खराब झालेल्या खिडक्या बदलणे.
(५९)	भायखळा जिल्हा कारागृह प्रतापगड इमारतीमधील कारागृह शिपाईच्या खोल्यांमधील फरशांचे नूतनीकरण व खराब झालेल्या खिडक्या बदलणे.
(६०)	भायखळा जिल्हा कारागृह प्रतापगड इमारतीमधील कारागृह शिपाईच्या खोल्यांमधील अंतर्गत मजबुतीकरण, प्लास्टर, रंगकाम तसेच फरशांचे नूतनीकरण व खराब झालेल्या खिडक्या बदलणे.
(६१)	भायखळा जिल्हा कारागृहातील सह्याद्री व प्रतापगड या निवासस्थानातील पॉलिमार, रंगकाम, खिडक्या बसविणे, स्वयंपाक ओटा बसविणे इत्यादी कामे.
(६२)	भायखळा जिल्हा कारागृहातील नियंत्रण कक्षाच्या तळमजल्यावरील प्रशासकीय इमारतीचे नूतनीकरण करणे.
(६३)	भायखळा जिल्हा कारागृहातील बंदांना भेटण्यासाठी येणाऱ्या नातेवाईकांसाठी वेटिंग शेडचे नूतनीकरण करणे.
(६४)	भायखळा जिल्हा कारागृहातील रुग्णालयाच्या तळमजल्यावरील प्रशासकीय इमारतीचे नूतनीकरण करणे.
(६५)	भायखळा जिल्हा कारागृहामध्ये असणाऱ्या व्हिडिओ कॉन्फरसिंग रूमचा विस्तार करून त्यावर एक मजला बांधकाम करून त्यामध्ये पोटमाळा करणे.
(६६)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथे महिला विभागासमोर जमिनीखाली ५०,००० लीटर क्षमतेची पाण्याच्या टाकीचे बांधकाम करणे.
(६७)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील बॅरेकच्या उजव्या बाजूला नवीन शौचालय ब्लॉकचे बांधकाम करणे.
(६८)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील बॅरेकच्या डाव्या बाजूला नवीन शौचालय ब्लॉकचे बांधकाम करणे.
(६९)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथे पुरुष विभागातील बॅरेक क्रमांक १ ते ४ मधील व्हरांड्यात पार्टिशन तयार करणे.
(७०)	भायखळा जिल्हा कारागृह आवारामध्ये तृतीयपंथीय बंदांसाठी ४ सेल व दिवाणी बंदांसाठी २ सेलचे बांधकाम तसेच महिला सर्कल १ ते ६ इमारतीची दुरुस्ती करणे.
(७१)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंदांकरिता वेगळे बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(७२)	भायखळा जिल्हा कारागृहाचे मुख्य प्रवेशद्वाराचे लगत आतील बाजूने प्रवेश देऊन बाहेरील बाजूने मुंबई जिल्हा महिला कारागृह, अधीक्षक कार्यालय, वरिष्ठ तुरुंग अधिकारी कार्यालय, महिला बंदांकरिता मुलाखत कक्ष इत्यादीकरिता (G+१) इमारत बांधकाम करणे.
(७३)	कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय दक्षिण विभाग भायखळा, मुंबई यांचे कार्यालयात फर्निचर, सोफासेट पुरवठा करणे.
(७४)	कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय दक्षिण विभाग भायखळा, मुंबई यांचे कार्यालयाचे नूतनीकरण करणे.
(७५)	कल्याण जिल्हा कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंदांकरिता वेगळे बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(७६)	कल्याण जिल्हा कारागृहाच्या पुरुष विभागामध्ये (तळमजला व पहिला मजला) पुरुष बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(७७)	कल्याण जिल्हा कारागृहाच्या महिला विभागांमध्ये (तळमजला व पहिला मजला) महिला बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(७८)	कल्याण जिल्हा कारागृहाच्या मुख्य तटभिंतीचे विस्तारीकरण व मजबुतीकरण करणे.

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.

कामाचे नाव

तपशील-चालू

- (७९) कल्याण जिल्हा कारागृहाच्या बाहेरील बाजूमध्ये ओव्हरहेड पाण्याची टाकी बांधणे.
- (८०) कल्याण जिल्हा कारागृहामध्ये व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग रूम व मिटिंग हॉल बांधणे.
- (८१) छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंधांकरिता वेगळे बॅरेकचे बांधकाम करणे.
- (८२) छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे अतिरिक्त ३ वॉच टॉवर बांधणे
- (८३) छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन आर. सी. सी. मुख्यतट भिंत बांधकाम करणे.
- (८४) छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन अद्यावत ३० खाटांचे रुग्णालय बांधकाम करणे.
- (८५) अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील तट क्रमांक १ व २ जवळ टेहळणी मनोराचे बांधकाम करणे
- (८६) अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे कारागृह परिसरास वॉल कंपाउंड करणे.
- (८७) अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता टाईप - III चे ११ व टाईप - II चे ७८ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
- (८८) अमरावती मध्यवर्ती कारागृह खुले कारागृह येथे १०० बंदी क्षमतेची बंदी बॅरेक, टॉयलेट बाथरूम, कार्यालय इत्यादी बांधकाम करणे.
- (८९) बुलढाणा जिल्हा कारागृह येथे नवीन पुरुष बंदी ३० क्षमतेचे १ बॅरेक, नवीन महिला बॅरेक ३० क्षमता, वॉच टॉवर व तटभिंत बांधणे.
- (९०) यवतमाळ जिल्हा कारागृह येथे स्वयंपाकगृहासाठी G+१ बॅरेकचे बांधकाम करणे.
- (९१) यवतमाळ जिल्हा खुले कारागृह येथे २५ बंदी क्षमतेची बंदी बॅरेक, टॉयलेट बाथरूम, कार्यालय इत्यादी बांधकाम करणे.
- (९२) यवतमाळ जिल्हा कारागृह येथे महिला बंधांसाठी नवीन बॅरेक बांधणे.
- (९३) अकोला जिल्हा कारागृह येथील जागेवर स्वतंत्र महिला खुले कारागृहाकरिता बंदी बॅरेक, स्वयंपाकगृह, स्वच्छतागृह व स्नानगृहे इत्यादी बांधकाम.
- (९४) परभणी जिल्हा कारागृह येथे बंधांचे शारीरिक मोजमाप करणेकरिता रूमचे बांधकाम करणे.
- (९५) परभणी जिल्हा कारागृह येथे कारागृहाची दुरुस्ती (पेव्हर ब्लॉक, शेड नवीन व इतर दुरुस्ती) करणे.
- (९६) परभणी जिल्हा कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंधांकरिता वेगळे बॅरेकचे बांधकाम करणे.
- (९७) परभणी जिल्हा कारागृह येथे अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता नवीन ५३ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
- (९८) उस्मानाबाद जिल्हा कारागृह येथे बॅरेक्समध्ये फरश्या बसविणे (केंद्र पुरस्कृत योजना).
- (९९) उस्मानाबाद जिल्हा कारागृह येथे बॅरेक्समध्ये वॉटर प्रुफिंग करणे (केंद्र पुरस्कृत योजना).
- (१००) नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात पाणी पुरवठा व मलनिसःरण व मागणीनुसार अतिरिक्त कामाच्या शिल्लक निधीबाबत.
- (१०१) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह येथे सर्व बॅरेकचे नूतनीकरण करणे.
- (१०२) नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात ८ नवीन बॅरेक बांधणे.
- (१०३) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह येथील फाशी यार्ड लगत असलेले वधस्तंभ जुने व ठिसूळ झाले असल्याने तेथे नव्याने वधस्तंभाचे बांधकाम करणे.
- (१०४) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह मुलाखत कक्षाचे विस्तारीकरण करणे.
- (१०५) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह येथील वॉचटॉवरचे बांधकाम करणे.
- (१०६) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह तृतीयपंथी बंधांकरिता स्वतंत्र सेल तयार करणे.
- (१०७) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
- (१०८) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह येथे वर्धा रोडचे समांतर तसेच उत्तर बाजूस व पूर्वेस १० फूट उंचीची संरक्षण भिंतीचे बांधकाम करणे.
- (१०९) कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर यांचे कार्यालयाकरिता प्रशासकीय इमारतीचे बांधकाम करणे.
- (११०) कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, नागपूर येथे कार्यालय इमारतीच्या बाजूला कर्मचारी यांचेकरिता शौचालयाचे बांधकाम करणे.

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१११)	कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, नागपूर येथील परिसरात कार्यालय इमारतीच्या बाजूला पार्किंग शेडचे बांधकाम करणे.
(११२)	कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, नागपूर यांचे कार्यालयाकरिता फर्निचर करणे.
(११३)	कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, नागपूर यांचे कार्यालयाकरिता उद्वाहन (लिफ्ट) बसविणे.
(११४)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग नागपूर येथे वर्धा रोडचे समांतर तसेच उत्तर बाजूस, पूर्व बाजूस, पार्किंग परिसरास संरक्षण भिंतीचे बांधकाम करणे. (संरक्षण भिंत पूर्व बाजू वर्धा रोड, उत्तर बाजू दक्षिण अंबाजरी रोड).
(११५)	वाशिम जिल्हा कारागृह येथे नवीन क्रमांक १ बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(११६)	वाशिम जिल्हा कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता टाईप II चे ३६ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(११७)	वाशिम जिल्हा कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता टाईप - IV चे ६ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(११८)	वाशिम जिल्हा कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता टाईप - V चे १ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(११९)	वाशिम जिल्हा कारागृह येथील व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग कक्षात पार्टिशन करणे.
(१२०)	बारामती शहर पोलीस व उप कारागृह इमारतीचे बांधकाम व तदनुषंगिक कामे करणे.
(१२१)	बारामती जिल्हा कारागृह वर्ग-२ येथे अधिकारी व कर्मचाऱ्यांकरिता निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१२२)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह, येरवडा, पुणे-६ येथे नवीन ५ लाख लिटर क्षमतेची ओव्हरहेड पाण्याची टाकी बांधणे.
(१२३)	येरवडा खुले जिल्हा कारागृह, पुणे-६ येथे २०० बंधांकरिता ०४ नवीन बॅरेक बांधणे.
(१२४)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह, पुणे-६ बंधांसाठी ८ नवीन बॅरेक, स्वच्छतागृहे व स्नान ओटे बांधणे.
(१२५)	येरवडा महिला खुले कारागृह, पुणे-६ साठी प्रशासकीय इमारत व १०० महिला बंधांसाठी नवीन बॅरेक बांधकाम करणे.
(१२६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे ८ नवीन बराकी बांधणे (१३ वा वित्त आयोग).
(१२७)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह, येरवडा, पुणे-६ येथे नवीन भूमिगत पाण्याची टाकी बांधणे.
(१२८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन Measurement Collection Unit तयार करणे.
(१२९)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील पुरुष व महिला अधिकारी व कर्मचारी यांचेकरिता स्वतंत्र चेंजिंग रूम व वॉशरूम बांधकाम करणे.
(१३०)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे अंतर्गत सुरक्षा अधिकारी यांचेकरिता नवीन कार्यालय बांधणे.
(१३१)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील परिसरात अत्याधुनिक सर्व उपकरणासहित दुचाकी कार वॉशिंग सेंटरचे बांधकाम करणे.
(१३२)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील परिसरात इस्त्री विभागाकरिता सर्व सुविधांसह खोलीचे बांधकाम करणे.
(१३३)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहात बंदी क्षमतेच्या प्रमाणानुसार २०० बंदी क्षमतेच्या बॅरेक्ससह आधुनिक पद्धतीचे सर्व सोई-सुविधा उपलब्ध असलेले स्वयंपाकगृहाचे बांधकाम करणे.
(१३४)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील अंतर्गत सिमेंट कॉक्रीटचे रस्ते बनविणे.
(१३५)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील अधिकारी/ कर्मचारी यांचेकरिता टाईप-२ व टाईप-३ चे ५० निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१३६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे तृतीयपंथीय बंधांकरिता सेप्रेट बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(१३७)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेकरिता स्वतंत्र सर्व सोई-सुविधा असलेले प्रतिकालयाचे बांधकाम करणे.
(१३८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील बंधांच्या भेटीकरिता येणाऱ्या नातेवाईकांकरिता सर्व सोई-सुविधा असलेले प्रतिकालयाचे बांधकाम करणे.
(१३९)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहात नव्याने दाखल / कोर्ट पेशीकरिता येणाऱ्या पोलिसांकरिता सर्व सोई-सुविधा असलेले प्रतिकालयाचे बांधकाम करणे.
(१४०)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहात कारागृह उत्पादित वस्तू विक्री व प्रदर्शनाकरिता सुसज्ज (G+१) इमारतीचे बांधकाम करणे.
(१४१)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील सर्कल तुरुंग अधिकारी यांचेकरिता ८ कार्यालयाचे स्वच्छतागृहाचे बांधकाम करणे.
(१४२)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे कारागृह सुरक्षेच्या दृष्टीने आधुनिक पद्धतीचे सुरक्षा गार्डरूम, शस्त्रागार बांधकाम करणे.

वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१४३)	कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह कळंबा येथे कारागृहाच्या मुख्य तटभिंतीवर चेनलिंग फेसिंग बसविणे.
(१४४)	कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह कळंबा येथे सुरक्षेकरिता मुख्यतटभिंत तसेच अंतर्गत दुरुस्ती करणे.
(१४५)	कोल्हापूर मध्यवर्ती कळंबा येथे कारागृहात सिमेंट काँक्रीट रोड तयार करणे.
(१४६)	सातारा जिल्हा कारागृह येथे अंतर्गत बॅरेकच्या खिडक्यांना लोखंडी जाळी बसविणे.
(१४७)	पैठण खुले जिल्हा कारागृहात ध्वजस्तंभ उभारणीकरिता ओटा बांधणे.
(१४८)	खुले जिल्हा कारागृह, पैठण येथे अनिवासी इमारतीची दुरुस्ती करणे.
(१४९)	खुले जिल्हा कारागृह, पैठण येथे निवासी इमारतीची दुरुस्ती करणे.
(१५०)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील बॅरेक्समध्ये फरश्या बसविणे.
(१५१)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील कारागृह शेती आवारात बंधांकरिता पत्र्याचे शेड बांधणे.
(१५२)	पैठण खुले जिल्हा कारागृहास तारेचे कुंपन करणे.
(१५३)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील विहिरीवर कडा जाळी करणे.
(१५४)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथे गोशाळा बांधणे.
(१५५)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथे महिला पुरुष अधिकारी/कर्मचारी यांचेकरिता चेंजिंग रूम व टॉयलेट बाथरूमचे बांधकाम करणे.
(१५६)	बीड जिल्हा कारागृह येथे टाईप -१ चे (०२) निवासस्थानाचे बांधकाम करणे.
(१५७)	बीड जिल्हा कारागृह येथे टाईप -२ चे (०२) निवासस्थानाचे बांधकाम करणे.
(१५८)	बीड जिल्हा कारागृहातील मेनगेट व बॅरेक मधील विद्युत उपकरणे व वायरिंग बसविणे
(१५९)	बीड जिल्हा कारागृह येथे आवारभिंतीची दुरुस्ती करणे. (पूर्व बाजू व पश्चिम बाजू)
(१६०)	धुळे जिल्हा कारागृह येथे ०३ निरीक्षण मनोऱ्याचे बांधकाम करणे.
(१६१)	धुळे जिल्हा कारागृह येथे अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता ११२ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१६२)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील मुख्य संरक्षण तटभिंतीवर वायु आकाराचे लोखंडी अँगलसह काटेरी जाळीचे कुंपन लावणे व इतर कामे.
(१६३)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील तटभिंतीची उंची वाढविणे.
(१६४)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृह येथे ५०० बंधांकरिता (G+१) बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(१६५)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात टाईप ५ चे १ निवासस्थान बांधकाम करणे.
(१६६)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात टाईप ४ चे २ निवासस्थान बांधकाम करणे.
(१६७)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात टाईप ३ चे २ निवासस्थान बांधकाम करणे.
(१६८)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात टाईप २ चे २४ निवासस्थान बांधकाम करणे.
(१६९)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात तृतीयपंथीय बंधांकरिता सेप्रेट बॅरेकचे बांधकाम करणे.
(१७०)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहात (G+१) नुसार बंदी बॅरेक्सचे बांधकाम करणे.
(१७१)	चंद्रपूर जिल्हा कारागृहाच्या बाहेरील परिसरामध्ये रस्ते बांधकाम करणे.
(१७२)	लातूर जिल्हा कारागृह येथे अधिकारी / कर्मचारी यांचेसाठी ४० शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१७३)	गडचिरोली खुले कारागृह येथे व्ही.सी. रूममध्ये पार्टिशन तयार करणे.
(१७४)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील कर्मचाऱ्यांसाठी ६४ (बिल्डिंग क्रमांक १ ते ४) वर्ग ३ (टाईप २) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१७५)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील कर्मचाऱ्यांसाठी ६४ (बिल्डिंग क्रमांक ५ ते ८) वर्ग ३ (टाईप २) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.

**वार्षिक योजना सन २०२४-२५ करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू**

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१७६)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे २० वर्ग ३ (टाईप २) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१७७)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे न्यायालयीन इमारतीचे बांधकाम करणे.
(१७८)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे भूमिगत जलनिसःरण वाहिनीची दुरुस्ती करणे.
(१७९)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे बाहेरील बाजूस संरक्षण भित बांधणे
(१८०)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे उन्नत सेवा जलाशय पाण्याची टाकी बांधणे.
(१८१)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे व्हिडिओ कॉन्फरसिंग रूमचे बांधकाम करणे
(१८२)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे मुलाखत कक्षाचे बांधकाम करणे
(१८३)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे वेगवेगळ्या खोल्यांकरिता ३३० छतपंखे बसविणे व अनुषंगिक कामे करणे
(१८४)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे आयडेंटिफिकेशन रूम बांधणे.
(१८५)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, उत्तर विभाग, नाशिक येथील प्रशासकीय इमारत, काउमनि यांचेकरिता शासकीय निवासस्थान, अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता शासकीय निवासस्थाने, पार्किंग शेड तसेच तदनुषंगिक इतर कामे.
	४०७० प्रशासकीय सेवेवरील भांडवली खर्च तपशील
(१८६)	नारायणडोह तालुका पारनेर, जिल्हा अहमदनगर येथे ५०० बंदी क्षमतेचे जिल्हा कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१८७)	नवीन पालघर मध्यवर्ती कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१८८)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन १८२ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१८९)	महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवा विभागासाठी येरवडा, पुणे येथे नवीन प्रशासकीय इमारतीचे (मुख्यालयाचे) बांधकाम करणे.
(१९०)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहाच्या अस्तित्वातील जागेवर ३००० बंदी क्षमतेचे कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१९१)	मौजे मंडाले, तुर्भे, ता. कुर्ला, मुंबई येथे नवीन कारागृह बांधणे
(१९२)	मानखुर्द येथे नवीन कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१९३)	हिंगोली जिल्ह्यात नवीन कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१९४)	गोंदिया जिल्ह्यात नवीन कारागृह बांधणे.
(१९५)	भुसावळ येथे नवीन जिल्हा कारागृह वर्ग-१ चे बांधकाम करणे.
(१९६)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील अस्तित्वातील जागेवर नवीन कारागृहाचे बांधकाम करणे.

महिलांचे सक्षमीकरण

१. कैद्यांना तुरुंगात ठेवण्यामागे हेतू त्यांच्यात सुधारणा व्हावी व त्यांचे पुनर्वसन होण्याच्या दृष्टीने त्यांना योग्य ते व्यावसायिक शिक्षण द्यावे हा आहे. त्यांना सुशिक्षित करणे व स्वतः कमवून उपजीविका करणे सुलभ होईल अशी मदत देणे हे कैद्यांनी सुटकेनंतर प्रामाणिक जीवन जगणे याकरिता आवश्यक आहे. हा विचार पुढे ठेवून निरनिराळ्या उद्योग शाखा कारागृह विभागात चालू केल्या आहेत. सदरहू संधीचा लाभ बंदी घेत असतात. त्यास स्त्री कैदी अपवाद नाही व सध्या येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे असलेल्या महिला कारागृहात खालील उद्योग शाखेत महिला बंदी शिक्षणाचा लाभ घेत आहेत.

(१) शिवणकाम, (२) विणकाम, (३) नाडीकाम, (४) मेणबत्ती करणे, (५) जॉब वर्क

२. महिला बंधांसाठी शासन आदेश, गृह विभाग क्रमांक ओएनपी-२००३/प्र.क्र. १९४/१०५०/पीआरएस-२, दिनांक १ ऑक्टोबर २००३ नुसार भायखळा जिल्हा कारागृहातील महिला विभागाचे “मुंबई जिल्हा महिला कारागृह” अशी अधिसूचना जारी करून स्वतंत्र महिला कारागृह दिनांक २ ऑक्टोबर २००३ पासून सुरू करण्यात आलेले आहे.

३. कारागृहातील महिला बंधांना त्यांच्या अंगी असलेल्या कलागुणांप्रमाणे शिवणकाम, विणकाम, भरतकाम इत्यादींचे प्रशिक्षण कारागृह विभाग तसेच इतर संस्थांमार्फत देण्यात येते. यामध्ये प्रामुख्याने येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे साईलीला ट्रस्ट, पुणे, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृह येथे वेदान्त फाउंडेशन, नाशिक, अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे वऱ्हाड संस्था, अमरावती यांचेमार्फत प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. त्यापैकी येरवडा महिला कारागृहातील महिला बंधांसाठी साईलीला ट्रस्ट, पुणे या संस्थेमार्फत ३ महिन्यांच्या प्रशिक्षण कालावधीत महिला बंधांना ५०० रुपये छात्रवृत्ती देण्यात येते.

महाराष्ट्र कारागृह उद्योगातून महिला बंधांना शिवणकाम, विणकाम, जरीकाम, राख्या बनविणे इत्यादी प्रकारचे काम देण्यात येऊन त्यामधून रोजगार उपलब्ध करून देण्यात येतो.

याव्यतिरिक्त जॉबवर्कद्वारे येरवडा महिला कारागृहातील महिला बंधांना मे. माधवदास हरिदास सुगंधी, पुणे यांचेमार्फत अगरबत्ती तयार करण्याचे काम, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंधांना जॉबवर्कद्वारे भारत मिलिंग कंपनी, नाशिक यांचेमार्फत गॅस सिलेंडरचे प्लॅस्टिक सिलिंग पट्टी बनविण्याचे काम, तसेच मुंबई महिला जिल्हा कारागृह येथील महिला बंधांना फ्रीडम फाउंडेशन, मुंबई यांचेमार्फत क्राफ्ट बनविण्याचे काम देण्यात येऊन त्यामधून सदर महिला बंधांना रोजगार उपलब्ध करून दिला जात आहे.

विवरणपत्र 'अ' STATEMENT 'A'
एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय तपशील
Programmewise Details of Total Budget Estimates

(रुपये हजारांत/ Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	तपशील 2	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्प २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025	Programme 2
1	2	3	4	5	6	
1	००१ संचालन व प्रशासन-					001 Direction and Administration---
	दत्तमत ..	187636	291224	273822	284230	Voted
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	एकूण ..	187636	291224	273822	284230	Total
2	१०१ तुरुंग					101 Jail N. I.
	दत्तमत ..	4391613	5271456	7025508	6867795	Voted
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	एकूण ..	4391613	5271456	7025508	6867795	Total
3	१०२ तुरुंगनिर्मित वस्तू-					102 Jail Manufactures---
	दत्तमत ..	80694	150000	150000	46000	Voted
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	एकूण ..	80694	150000	150000	46000	Total
4	२०५६ तुरुंग-					2056 (Jail)---
	दत्तमत वजा वसुली ..	(-)	868	—	—	Voted
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	एकूण ..	4659075	5712680	7449330	7198025	Total

विवरणपत्र 'ब' STATEMENT 'B'
एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधान शीर्ष-नि-कार्यक्रमनिहाय तपशील
Major Head-cum-Programmewise Details of Budget Estimates

(रुपये हजारांत/ Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्प २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025	Programme
1	2	3	4	5	6	2
1	२०५६ तुरुंगा-					2056, Jails—
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	००१ संचालन व प्रशासन ..	187636	291224	273822	284230	001 Direction and Administration.
	दत्तमत ..					
2	१०१ तुरुंगा-	4391613	5271456	7025508	6867795	N. I.
	भारित ..	—	—	—	—	101 Jail
	१०२ तुरुंगानिर्मित वस्तू ..	80694	150000	150000	46000	Charged
	दत्तमत वजा-वसुली ..	868	—	—	—	102 Jail Manufactures
	एकूण वसुली ..	—	—	—	—	Deduct Recoveries
	एकूण .. {	—	—	—	—	Total Recoveries
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	दत्तमत ..	4659075	5712680	7449330	7198025	Voted
	एकूण ..२०५६ तुरुंगा-	4659075	5712680	7449330	7198025	Total

कार्यक्रम १

संचालन व प्रशासन

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे खातेप्रमुख असून ते तुरुंग खात्याचे नियंत्रण अधिकारी म्हणून काम पाहतात. त्यांचे अधिकारक्षेत्रात राज्यातील सर्व तुरुंग येतात. त्यांना त्यांचे कार्यालयातील उपमहानिरीक्षक (मुख्यालय), संशोधन अधिकारी, अधीक्षक, तुरुंग उद्योग व अधीक्षक, वस्त्रनिर्माण उद्योग, तंत्र अधिकारी (कारागृह शेती), उपअभियंता लेखापरिक्षण, अर्थसंकल्पकरिता लेखाधिकारी, सहा. लेखाधिकारी हे निरनिराळ्या कामात मदत करतात. याशिवाय लेखाधिकारी, विधी अधिकारी, सांख्यिकी अधिकारी व इतर कर्मचारीवर्गसुद्धा या कामाकरिता नेमलेला आहे.

प्रशासनाच्या सोयीनुसार राज्यातील तुरुंग खात्याची खालील विभागांत विभागणी करण्यात आली आहे :-

प्रादेशिक विभाग	अंतर्भूत जिल्हे
(१) पश्चिम विभाग	.. पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर.
(२) मध्य विभाग	.. छ. संभाजीनगर, नांदेड, परभणी, बीड, धाराशिव, जालना, लातूर, हिंगोली.
(३) पूर्व विभाग	.. नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर, वर्धा, अमरावती, अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा, गडचिरोली, गोंदिया, वाशिम.
(४) दक्षिण विभाग	.. मुंबई, ठाणे, रायगड, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, नवी मुंबई, पालघर.
(५) नाशिक विभाग	.. नाशिक, अहमदनगर, धुळे, जळगाव, नंदुरबार.

या विभागाचे प्रमुखपदी कारागृह उपमहानिरीक्षकांची नेमणूक झालेली असून, त्यांना प्रादेशिक खातेप्रमुख म्हणून संबोधित करण्यात आले आहे. त्यांना कारागृह महानिरीक्षक यांनी दिलेली कार्ये व प्रशासकीय अधिकारांपैकी काही अधिकार सन १९९४ च्या तुरुंग कायदा, कलम ५ (२) प्रमाणे प्रदान करण्यात आलेले आहेत. त्या अनुषंगाने ते त्यांच्या अखत्यारीतील तुरुंगाचे निरीक्षण व पर्यवेक्षण करणे, प्रशासन चालविणे व नियंत्रण ठेवणे ही कामे पार पाडतात. त्यांना त्यांच्या अखत्यारीतील दुय्यम कारागृहांचेही निरीक्षण करावे लागते.

तक्ता १
TABLE I

(दोन) वित्तीय आवश्यकता
(II) Financial Requirements

तक्ता १
TABLE I

(रुपये हजारों/ Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्प २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025	Programme
1	2	3	4	5	6	7
अ. कार्याचे वर्गीकरण- ००१ संचालन आणि प्रशासन- (२०५६००३६)						
(००) (०१) कारागृह { भारत .. निरीक्षणालय { त्तमत .. [अनिवार्य]		—	—	—	—	A. Activity Classification— 001 Direction and Administration—(20560026) (00) (01) Inspectorate of Prisons } Charge [Committed] } Voted Total 'A' Charge Voted
एकूण 'अ' { भारत .. { त्तमत ..		187636	291224	273822	284230	
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण						A. Objectwise Classification- (00) (01) Inspector of Prison- 01 Salaries 05 Rewards 06 Telephone, Electricity, Water Charges. 10 Contractual Services 11 Domestic Travel Expenses 12 Foreign Travel Expenses 13 Office Expenses 24 P. O. L. 14 Rent, Rates and Taxes 26 Advertising and Publicity 27 Minor Works 28 Professional Services 21 Supplies and Materials
(००) (०१) कारागृह निरीक्षणालय- ०१ वेतन .. 155714 ०५ बक्षिसे .. 41 ०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी .. 1150 शुल्क .. १० कंत्राटी सेवा .. 160 ११ देशांतर्गत प्रवास खर्च .. 501 १२ विदेश प्रवास खर्च .. 89 १३ कार्यालयीन खर्च .. 17351 २४ पेट्रोल, तेल व वंगण .. 971 १४ भाडेगृही व कर .. २६ जाहिरात व प्रसिद्धी .. 612 २७ लहान बांधकामे .. २८ व्यावसायिक सेवा .. 269 २१ पुरवठा व सामग्री ..		245582	233303	238475		
		100	70	100		
		3605	3245	3605		
		240	216	240		
		1103	772	1158		
		346	242	346		
		26250	23625	27563		
		2800	2520	2500		
		2000	1800	1000		
		100	70	100		
		100	70	105		
		500	400	500		
		—	—	—		

ये १७	संगणकावरील खर्च	305	797	598	837	17 Computer Expenses\
१८	सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई	688	1000	700	1000	18 Off Day Compensation
३१	सहायक अनुदाने	—	200	140	200	31 Grant-in-aid
४१	गुप्तसेवा	800	1500	1050	1500	41 Secret Service Expenditure
५१	मोटार वाहने	—	01	01	01	51 Motor Vehicles
	{ दत्तमत	8985	5000	5000	5000	{ Voted
	{ ५० इतर खर्च	—	—	—	—	{ Charge
	{ दत्तमत	187636	291224	273822	284230	{ Voted
	{ एकूण 'ब' स्थूल	—	—	—	—	{ Charged
	एकूण	187636	291224	273822	284230	Total
	{ दत्तमत	187636	291224	273822	284230	{ Voted
	{ एकूण 'ब' निव्वळ	—	—	—	—	{ Charged
	क. वित्त व्यवस्थेची साधने-					C. Source of Finance—
	मागणी क्र. प्रधान शीर्ष दत्तमत	—	—	—	—	Demand Major Head Voted
	बी-५ २०५६					No.
	भारित	—	—	—	—	B-5 2056
	{ दत्तमत	187636	291224	273822	284230	{ Voted
	{ एकूण 'क' स्थूल	—	—	—	—	{ Charged
	वजा वसुली	—	—	—	—	Deduct—Recoveries
	{ दत्तमत	187636	291224	273822	284230	{ Voted
	{ एकूण 'क' निव्वळ	—	—	—	—	{ Charged
	Total 'C' Net					Total 'C' Net

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक व विभागीय कारागृह उपमहानिरीक्षक यांनी केलेल्या निरीक्षण अहवालाबाबतचा तपशील

तक्ता २ TABLE II

निरीक्षण अधिकारी Inspecting Officer	प्रमाणकाप्रमाणे वर्षभरात करावयाच्या निरीक्षणांची संख्या		केलेल्या निरीक्षणांची संख्या No. of Inspections carried out			
	No. of Inspections required to be carried out annually as per norms		2021-2022		2022-2023	
	कारागृह Prison	दु. कारागृह Sub-Jail	कारागृह Prison	दु. कारागृह Sub-Jail	कारागृह Prison	दु. कारागृह Sub-Jail
1	2	3	4	5	6	7
1. अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक Additional D.G. and Inspector General of Prison	8	—	—	—	—	—
2. कारागृह उपमहानिरीक्षक .. नागपूर (पूर्व विभाग) D. I. G. Prisons Nagpur (Eastern Region)	18	31	3	0	8	0
3. कारागृह उपमहानिरीक्षक .. पुणे (पश्चिम विभाग) D. I. G. Prisons Pune (Western Region)	10	56	4	1	5	0
4. कारागृह उपमहानिरीक्षक .. औरंगाबाद (मध्य विभाग) D. I. G. Prisons Aurangabad (Central Region)	10	55	1	0	31	1
5. कारागृह उपमहानिरीक्षक .. मुंबई (दक्षिण विभाग) D. I. G. Prisons Mumbai (South Region)	8	31	2	0	5	0

(अ) महाराष्ट्र राज्य कारागृह कर्मचारी कुटुंब कल्याण निधी

या निधीचा उद्देश कर्मचारी आणि त्यांचे कुटुंबीयांना निकडीच्या आणि आकस्मिकपणे उद्भवणाऱ्या अडचणीचेवेळी पैशाच्या अगर वस्तूच्या स्वरूपात मदत करण्याचा आहे.

हा निधी सन १९५५ साली कर्मचाऱ्यांकडून वर्गणी घेऊन प्रथम उभारण्यात आला. सन १९७४-७५ पासून या निधीला शासनाकडून अंशदान देण्यात येत आहे. सन २००९-२०१० पासून रुपये २५ हजार अंशदान मंजूर करण्यात आले होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जे. एच. एम.-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार सन २०१५-१६ पासून रुपये ३.५० लाख इतके अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिली आहे.

बक्षिसे व शिष्यवृत्ती

कर्मचारी कुटुंब कल्याण निधीमधून कर्मचाऱ्यांच्या मुलांना शैक्षणिक कारणास्तव बक्षिसे व शिष्यवृत्ती दिल्या जातात. त्यासाठी खालीलप्रमाणे सुधारित निकष ठरविण्यात आलेले आहेत.

एस.एस.सी./बारावी व त्यापुढील शिक्षणासाठी

- (१) कला / वाणिज्य विभाग, प्रथम श्रेणी ६० टक्के व पुढे रुपये २,०००.
विषयात प्रावीण्य मिळाले असल्यास, ७५ टक्के व पुढे रुपये १,०००.
- (२) विज्ञान विभाग, प्रथम श्रेणी ७० टक्के व पुढे रुपये २,०००.
एका विषयात प्रावीण्य, पण ८० टक्क्यांपेक्षा जास्त गुण आवश्यक रुपये १,०००.
- (३) सर्व शैक्षणिक तांत्रिक शाखा, प्रथम श्रेणी ६० टक्के व पुढे रुपये २,०००.
प्रावीण्य असल्यास, वेगळे बक्षीस नाही.

कुटुंब कल्याण निधी

तक्ता ३ TABLE III

	सन Year	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	जमा * Receipt	एकूण Total	खर्च Expenditure	शिल्लक Balance
शासनाचे अनुदान व कर्मचाऱ्यांकडून आलेली वर्गणी	रु.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.
	2022-2023	18300186	7843690	26143876	1991856	24152020
	2023-2024	31762932	6817170	38580102	1055000	37525102
	2024-2025 (अंदाजे)	41277612	7498887	48776499	1060500	47615999

* जमा सन २०१५-२०१६ मध्ये जमा रकमेपैकी पीएलए मध्ये असलेली रक्कम ३७,२०८ व अनुदान रुपये २५,००० व एफडी १२,००,००० बँकेत असलेल्या रकमा समाविष्ट आहेत.

सन २०२४-२०२५ चे आकडे अंदाजित आहेत.

तक्ता ३-चालू TABLE III-contd.

	2022-2023	2023-2024	2024-2025 (अंदाजे) (Estimated)	
(अ) पुस्तकांचे संच				(a) Set of Books—
(१) विकत घेतलेले संच	...	—	—	(1) No. of sets purchased (Books)
(२) लाभ घेणारी मुले	...	—	—	(2) No. of students covered
(३) खर्च	...	—	—	(3) Expenditure incurred
(ब) अपघातप्रसंगी मदत	...	—	—	(b) Relief in accidents—
(१) मदतीसाठी पात्र असलेली संख्या	...	—	—	(1) No. of persons involved for help.
(२) मागणी केलेल्या कर्मचाऱ्यांची संख्या	...	—	—	(2) No. of persons approached for help.
(३) मदत दिलेल्यांची संख्या	...	—	—	(3) No. of persons given help
(४) झालेला खर्च	...	—	—	(4) Expenditure incurred
(क) (कालपूर्व) आकस्मिक निधन झालेल्यांची संख्या	2	2	3	(c) No. of sudden death / premature death—
(१) मदतीसाठी आलेले अर्ज	...	—	2	(1) No. of families approached for help.
(२) मदत दिलेल्यांची संख्या	...	—	2	(2) No. of families given help
(३) झालेला खर्च	...	10000	20000	15000 (3) Expenditure incurred
(ड) वैद्यकीय मदत	...	—	—	(d) Medical Relief—
(१) मदत मागणाऱ्या व्यक्तींची संख्या...	...	04	—	(1) No. of persons approached for help.
(२) कर्ज दिलेल्यांची संख्या	...	24	09	12 (2) No. of persons granted loan
(३) खर्च	...	3750000	1950000	2500000 (3) Expenditure incurred
(४) कर्ज थकबाकी	...	—	—	(4) Amount of loan overdue of recovery.
(५) वसूल केलेल्या कर्जाची रक्कम	...	1915000	630027	661528 (5) Amount of loan recovered
(६) कर्जाची रक्कम येणे बाकी	...	1835000	1319973	1838472 (6) Amount of loan outstanding
(इ) विद्यार्थ्यांना बक्षिसे व शिष्यवृत्त्या...	553500	608850	669735	(e) Awards—

कारागृह कर्मचारी भवन

“ कारागृह कर्मचारी भवन ” हे तुरुंग अधिकारी प्रशिक्षण महाविद्यालय, येरवडा, पुणे-६ येथे बांधण्यात आले आहे. यावर रुपये ५०.०० लाख इतका खर्च झालेला आहे. त्याचबरोबर कारागृह कर्मचारी भवनाशेजारीच मंगल कार्यालयाची वास्तू १२० फूट × ६० फूट बांधण्यात आली आहे. तसेच अद्ययावत सुखसोयींनी परिपूर्ण असलेले स्वयंपाकगृह बांधण्यात आले आहे. कारागृह कर्मचाऱ्यांच्या मुलामुलीची लगने, मुंज व स्वागत समारंभ व इतर धार्मिक कार्यक्रम करण्यासाठी यांचा वापर होत आहे. तसेच खाजगी व्यक्तींना सदर कार्यालय भाड्याने उपलब्ध करून देण्यात येते. त्यामुळे कारागृह विभागाच्या उत्पन्नात वाढ झाली आहे व त्यातूनच सदर इमारतीच्या देखभालीचा खर्च केला जातो. त्यामुळे शहरी वातावरणात कर्मचाऱ्यांना आधुनिक सुखसोयींनी कमी खर्चात सेवा उपलब्ध झालेली आहे.

महाराष्ट्रातील निरनिराळ्या कारागृहांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना कारागृह महानिरीक्षणालय, पुणे किंवा कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, पुणे-६ येथे किंवा येरवडा कारागृह येथे शासकीय कामासाठी यावे लागते व अशा वेळी शासकीय विश्रामगृहात सोय करणे सुरक्षिततेच्या दृष्टीने गैरसोयीचे होते. यास्तव अतिवरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या निवासाकरिता २ विश्रामकक्ष व इतर कर्मचाऱ्यांकरिता ४ विश्रामकक्ष बांधण्यात आले आहेत.

अशा प्रकारे कारागृह कर्मचाऱ्यांच्या सर्वांगीण विकासाकरिता या वास्तूचा उपयोग होत आहे.

(ब) क्रीडा निधी

तुरुंग खात्यातील कर्मचारी व त्यांच्या कुटुंबीयांसाठी लागणाऱ्या खेळांची निरनिराळी साधने व कार्यक्रम यावरील खर्चाची तरतूद करण्यासाठी हा निधी सन १९५९ साली कर्मचाऱ्यांच्या वर्गणीच्या पैशातून प्रथम उभारण्यात आला. सन १९७४-७५ या वर्षापासून शासनाकडून या निधीस दरवर्षी २०१५-२०१६ करिता रुपये ५,००० चे अंशदान देण्यात येत होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएचएम-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार या निधीस दरवर्षी २०१५-१६ पासून २.०० लक्ष चे अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिलेली आहे. या निधीचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

तक्ता ४ TABLE IV

वर्ष	आरंभीची शिल्लक Year	जमा Opening Balance	एकूण Receipt	खर्च Total	शिल्लक Expenditure	
Balance						
	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	
	Rs.	Rs.	Rs.	Rs.	Rs.	
शासनाचे अनुदान व कर्मचाऱ्यांकडून आलेली वर्गणी	2022-2023	3211789	472503	3684292	1200000	2484292
	2023-2024	1385157	711773	2096930	975743	1121187
	2024-2025 (अंदाजे)	1233306	782950	2016256	1073317	942939
	(Estimated)					

टीप.— सन २०१४-२०१५ मध्ये जमा रकमेमध्ये अनुदान रुपये ५,००० व बँकेत असलेल्या जमा रकमा समाविष्ट आहेत.

(क) बंदी कल्याण निधी

कारागृहातील वास्तव्यात कैद्यांना शैक्षणिक, मनोरंजनपर आणि व्यवसाय शिक्षण वगैरे निरनिराळ्या बाबतीत मदत करता यावी या उद्देशाने या निधीची निर्मिती करण्यात आली आहे. तसेच कारागृहातून सुटकेच्या वेळी व्यवसाय करण्यासाठी लागणारी उपकरणे आणि कपडेलते विकत घेण्यासाठी कैद्यांना मदत देण्याचाही या निधीचा उद्देश आहे. हा निधी सन १९६१ साली कैद्यांची ऐच्छिक वर्गणी, जनतेकडून मिळालेल्या देणग्या आणि कैद्यांनी केलेल्या करमणुकीच्या कार्यक्रमांद्वारे आलेल्या रकमेतून उभारण्यात आला आहे. तसेच शासन या निधीस अंशदान देते. सन २०१४-२०१५ सालाकरिता शासनाकडून रुपये ६०,००० अंशदान मंजूर करण्यात आले होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएचएम-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार या निधीस दरवर्षी २०१५-१६ पासून ४.५० लक्ष चे अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिलेली आहे.

तक्ता ५ TABLE V

बंदी कल्याण निधी

वर्ष Year	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	जमा * Receipt	एकूण Total	खर्च Expenditure	शिल्लक Balance
शासनाचे अनुदान व कर्मचार्यांकडून आलेली वर्गणी	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.
2022-2023	3217700	554989	3772689	215750	3556939
2023-2024	3345762	62775	3408537	25000	3383537
2024-2025 (अंदाजे) (Estimated)	3721890	69052	3790942	27500	3763442

* जमा- सन २०१४-२०१५ मध्ये जमा रकमेमध्ये अनुदान रुपये ६०,००० व बँकेत असलेल्या जमा रकमा समाविष्ट आहेत.

मा. मुख्यालयाचे परिपत्रक क्रमांक लेवि/बंकानि/८६२७/८६२८/२००६/कक्ष-२, दिनांक १६ ऑक्टोबर २००६ नुसार सर्व कारागृहांना सूचित करण्यात आले आहे की, त्यांनी कुटुंब कल्याण निधी, बंदी कल्याण निधीचे प्रशासन अधिकारी/वरिष्ठ तुरुंगाधिकारी यांचे नावे राष्ट्रीय बँकेत बचत खाते उघडून त्यामध्येच वरील निधीच्या रकमा जमा कराव्यात.

एस. टी. महामंडळ

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाला एस. टी. गाड्यांतून तुरुंग विभागाचे कर्मचारी व कैदी यांची ने-आण करण्याबद्दल रक्कम देण्यात येते. सन १९७४-७५ सालापूर्वी राज्य मार्ग परिवहन मंडळाला त्यांचे बिलाची रक्कम कारागृहाचे अधीक्षक रोख स्वरूपात देत असत. त्यामुळे महामंडळाला सदरचे बिलाचे पैसे वेळेवर मिळण्यास खूप अडचणी येत असत. त्यामुळे शासनाने सदरहू बाबतचे पैसे मुख्यालयाकडून देण्यात यावेत असे ठरविले आहे.

सन २०२२-२०२३ मध्ये रक्कम रुपये ८९,८४,६१२ इतकी रक्कम देण्यात आलेली आहे.

तक्ता ६ TABLE VI

कारागृह महानिरीक्षणालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे (पदे)

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर Pay level in Revised Pay Matrix	पदाची 2024-2025
		वेतनबँड Pay Band	ग्रेड वेतन Grade Pay		6
1	2	3	4	5	6

राजपत्रित

१.	अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक	..	संवर्ग पद		१
२.	विशेष पोलीस महानिरीक्षक (कारागृह) ..	३७४००-६७०००	१००००	एस-३० : १४४२००-२१८२००	१
३.	अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह ..	१५६००-३९१००	७६००	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१
४.	कारागृह उपमहानिरीक्षक ..	३७४००-६७०००	८९००	एस-२९ : १३११००-२१६६००	०
५.	अति. अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह ..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	१
६.	अधीक्षक, कारागृह वस्त्रोद्योग ..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१
७.	संशोधन अधिकारी ..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
८.	विधी अधिकारी ..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१
९.	पोलीस उपअधीक्षक ..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
१०.	पोलीस निरीक्षक ..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९१००-१५५८००	०

तक्ता ६ TABLE VI--चालू

कारागृह महानिरीक्षणालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे (पदे)--चालू

अ. क्र. Sr. No. 1	पदनाम Designation 2	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर Pay level in Revised Pay Matrix		पदाची 2022-2023 6
		वेतनबॅंड Pay Band 3	ग्रेड वेतन Grade Pay 4	5		
राजपत्रित-- चालू						
११.	उपअभियंता	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१२.	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१३.	तंत्र अधिकारी, शेती	९३००-३४८००	४६००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
१४.	अधीक्षक, तुरुंग उद्योग	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१५.	स्वीय सहायक रचना व. कार्यपद्धती अधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	२
१६.	सांख्यिकी अधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
१७.	लेखा अधिकारी	९३००-३४८००	४६००	एस-१६	: ४४९००-१४२४००	१
१८.	स्वीय स. ल. ले. स.	९३००-३४८००	४६००	एस-१६	: ४४९००-१४२४००	१
१९.	सहायक लेखाधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
एकूण						१८
अराजपत्रित						
२०.	तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-१	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	२
२१.	तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-२	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२२.	कार्यालयीन अधीक्षक	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	११
२३.	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
२४.	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२५.	पोलीस उपनिरीक्षक	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२६.	अन्वेषक	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	३
२७.	सांख्यिकी	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	१
२८.	वरिष्ठ लिपिक	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	२१
२९.	लिपिक	५२००-२०२००	१९००	एस-६	: १९९००-६३२००	२४
३०.	कारागृह शिपाई (रक्षक)	५२००-२०२००	२०००	एस-७	: २१७००-६९१००	१५
विशेष वेतन + ५००						
३१.	हवालदार	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	२
३२.	मुख्याध्यापक	९३००-३४८००	४२००	एस-१३	: ३५४००-११२४००	०
एकूण						८७
गट ड						
३३.	दफ्तरबंद	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
३४.	नाईक	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
३५.	शिपाई	४४४०-७४४०	१३००	एस-१	: १५०००-४७६००	५
३६.	झेरोक्स मशिन चालक	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
गट ड पदे--एकूण						०८
एकूण						११३

कार्यक्रम २

तुरुंग व तुरुंगनिर्मित वस्तू

(अ) तुरुंग

संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात ६० तुरुंग असून त्यामध्ये ९ मध्यवर्ती कारागृह, २८ जिल्हा कारागृह, १ किशोर सुधारालय, १९ खुले कारागृह, १ विशेष कारागृह रत्नागिरी, १ महिला कारागृह, १ खुली वसाहत यांचा समावेश होतो.

एकूण क्षमता व सरासरी कैद्यांची संख्या यावरून तुरुंगाचे मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग एक, दोन व तीन यामध्ये वर्गीकरण करण्यात आले आहे. मध्यवर्ती कारागृहातील कैद्यांची संख्या साधारणपणे ८०० च्यावर असते. जिल्हा कारागृह वर्ग-१ मध्ये कैद्यांची संख्या ३०१ ते ७९९ च्या दरम्यान असते. जिल्हा कारागृह वर्ग-२ मध्ये कैद्यांची संख्या १५० ते ३०० पर्यंत असते. तर जिल्हा कारागृह वर्ग-३ मध्ये कैद्यांची संख्या ५० ते १५० पर्यंत असते. त्याची वर्गवारी सोबतचे तक्त्यात दर्शविली आहे.

तालुका मुख्यालयाच्या ठिकाणी असणाऱ्या दुय्यम कारागृहांची एकूण संख्या १७१ आहे. यामधील १२८ दुय्यम कारागृह बंद असून, ४३ दुय्यम कारागृह सध्या कार्यरत आहे. या दुय्यम कारागृहांची देखरेख महसूल अधिकाऱ्यांकडून पाहिली जाते; संबंधित जिल्हाधिकारी संबंधितांवर पर्यवेक्षण करतात.

तहसीलदारांना दुय्यम कारागृहाचे अधीक्षक म्हणून संबोधिले जाते व महसूल विभागातील एक लेखनिक दैनंदिन कामाकडे लक्ष देत असतो. या कामामध्ये कैद्यांना दाखल करून घेणे व सोडणे, भोजन, कपडे व अंथरूण-पांघरूण पुरविणे, तसेच कैद्यांना न्यायालयात उपस्थित ठेवणे वगैरे कामांचा समावेश असतो.

तुरुंगात ठेवल्या जाणाऱ्या कैद्यांच्या गुन्हेगारी प्रकारावरून त्या त्या तुरुंगाचे वर्गीकरण केले जाते. हे वर्गीकरण करण्यामागील हेतू गुन्हेगाराच्या गुन्हाचा प्रकार, स्वरूप व गुन्हातील सराईतपणा ह्यांच्या आधारे त्याला कोणत्या प्रकारचे धंदेशिक्षण व अन्य मार्गदर्शन करणे सुलभ होईल ह्यांचा विचार करणे हा आहे.

निर्दावलेले कैदी.--रत्नागिरी जिल्हा कारागृह हे विशेष कारागृह म्हणून संबोधिले असून, इतर कारागृहातून जे कैदी शिस्त पाळत नाहीत अशा कैद्यांना या कारागृहात कडक निगराणी खाली शिस्तीची वागणूक देण्याकरिता ठेवले जाते.

महिला कारागृह.--महिला बंधांसाठी शासन आदेश, गृह विभाग क्रमांक ओएनपी/प्र. क्र. १९४/१०५०/पीआरएस-२, दिनांक १ ऑक्टोबर २००३ नुसार भायखळा जिल्हा कारागृहातील महिला विभाग, मुंबई जिल्हा महिला कारागृह, स्वतंत्र महिला कारागृह, दिनांक २ ऑक्टोबर २००३ पासून सुरू केले आहे. तसेच येरवडा व अकोला कारागृह येथे महिलांसाठी दोन खुले कारागृह कार्यान्वित झाली आहेत.

रुग्णालय तुरुंग.--जे. जे. ग्रुप रुग्णालयातील एक विभाग तुरुंग रुग्णालय म्हणून ठेवला असून, तेथे कैद्यांवर तातडीचे व खास औषधोपचार केले जातात.

बालगुन्हेगार.--जे. गुन्हेगार १८ ते २३ या वयोगटातील असून, किशोर सुधारणा कायद्याच्या कक्षेत अंतर्भूत होत नाहीत, त्यांना धुळे जिल्हा कारागृहात पाठविले जाते. सदर कारागृह हे किशोर बालगुन्हेगारांसाठी म्हणूनच ओळखले जाते.

किशोर सुधारालय.-- वय १६ ते २१ वर्षापर्यंतच्या किशोर गुन्हेगारांना नाशिक येथील किशोर सुधारालयात पाठविणेत येते.

प्रदीर्घ शिक्षा व जन्मठेप भोगणारे.--प्रदीर्घ शिक्षा किंवा जन्मठेप भोगणाऱ्या कैद्यांची जास्तीतजास्त सुरक्षितता ठेवणे आवश्यक असते व त्यांना दीर्घकालीन शिक्षण व त्याप्रमाणे सवलती देणे आवश्यक असते. अशा कैद्यांना साधारणपणे येरवडा, नागपूर, औरंगाबाद, ठाणे कोल्हापूर, नाशिक रोड, अमरावती इत्यादी मध्यवर्ती कारागृहात ठेवण्यात येते.

अल्पशिक्षा भोगणारे.--अल्पशिक्षा भोगण्यासाठी तुरुंगात दाखल होणाऱ्या कैद्यांना विशेष प्रकारचे शिक्षण वगैरे देणे जरूरीचे नसते. म्हणून काही बंधांना जिल्हा कारागृह, वर्ग-१, वर्ग-२ मध्येही ठेवण्यात येते.

न्यायाधीन कैदी.--बहुतेक न्यायाधीन कैदी हे त्या त्या जिल्ह्यात असणाऱ्या मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग १, २ अथवा ३ मध्ये दाखल केले जातात. मुंबईमध्ये न्यायाधीन कैद्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणात असल्याने, मुंबई मध्यवर्ती कारागृह हे न्यायाधीन कैद्यांकरिता म्हणून राखून ठेवण्यात आले आहे. तसेच भायखळा व कल्याण येथील वर्ग-१ कारागृहसुद्धा मुंबईतील न्यायाधीन कैद्यांकरिताच उपयोगात आणले जाते. क्रिमिनल अपील क्रमांक ११५५/२००५-शिवाजी सातुप्पा गावडे पाटील विरुद्ध महाराष्ट्र शासन मधील दिनांक २२ ऑक्टोबर २००८ मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेशान्वये कारागृहात जे न्यायाधीन बंदी जामीनपात्र गुन्हात दाखल झालेले आहेत, अशा न्यायाधीन बंधांना संबंधित न्यायालयासमोर हजर करण्याची कोर्टपेशीची तारीख कोणतीही असो, त्यांना अटक झालेल्या दिनांकापासून ७ दिवसांच्या आत ज्या न्यायालयात त्यांच्या केसेस प्रलंबित आहेत, अशा न्यायालयात जामीन मिळण्यासाठी हजर करावे असे आदेश प्राप्त झालेले असल्याने, कारागृहातील न्यायाधीन बंधांची संख्या बऱ्याच प्रमाणात कमी होईल. व्हि. सी. द्वारे केसची सुनावणी सुरू झाल्यास केसचा जलद निपटारा होईल.

खुली कारागृहे.--चांगली वर्तणूक असलेल्या बंद्यांचे पुनर्वसन व्यवस्थित व्हावे या दृष्टीकोनातून त्यांना पैठण, औरंगाबाद, येरवडा, मोर्शी, विसापूर, कोल्हापूर, नाशिक रोड, नागपूर, गडचिरोली, अमरावती, यवतमाळ, वर्धा, लातूर, धुळे, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, ठाणे, येरवडा महिला, अकोला महिला, जिल्हा येथील खुल्या कारागृहांत पाठविले जाते.

खुल्या वसाहती.--पुनर्वसनाच्या कार्यातील पुढचे पाऊल टाकण्याच्या ध्येयाने खुल्या वसाहतींची स्थापना करण्यात आली आहे. या वसाहतीत कैद्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांबरोबर राहण्याची परवानगी असते. या ठिकाणी त्यांना काम करून जीवन जगण्यासाठी पैसे मिळविण्याची सवलत दिलेली आहे. सध्या आटपाडी, जिल्हा सांगली येथे अशी एक वसाहत आहे.

कारागृहाची वर्गवारी	सरासरी कैदी	पश्चिम विभाग, पुणे	मध्य विभाग, छ. संभाजीनगर	पूर्व विभाग, नागपूर	दक्षिण विभाग, मुंबई	नाशिक विभाग
१	२	३	४	५	६	७
मध्यवर्ती कारागृह	८०० व त्यापेक्षा.	(१) येरवडा, पुणे (२) कोल्हापूर	(१) छ. संभाजीनगर	(१) नागपूर (२) अमरावती	(१) मुंबई अधिक. (२) ठाणे (३) तळोजा, नवी मुंबई.	(१) नाशिक रोड
जिल्हा कारागृह, वर्ग-१	३०१ ते ७९९ पर्यंत	(१) खुले कारागृह, येरवडा, पुणे	(१) खुले कारागृह, पैठण. (२) लातूर.	(१) अकोला (२) भंडारा (३) चंद्रपूर (४) यवतमाळ (५) मोर्शी खुले कारागृह. (६) वर्धा (७) गडचिरोली खुले कारागृह.	(१) कल्याण (२) भायखळा (३) रत्नागिरी विशेष कारागृह. (४) मुंबई महिला जिल्हा कारागृह.	(१) धुळे (२) किशोर सुधारालय, नाशिक.
जिल्हा कारागृह, वर्ग-२	१५० ते ३०० पर्यंत	(१) सातारा (२) सांगली (३) सोलापूर	(१) परभणी (२) बीड (३) नांदेड (४) धाराशिव	(१) बुलढाणा (२) वाशिम	(१) अलिबाग (२) सावंतवाडी	(१) विसापूर खुले कारागृह (२) अहमदनगर (३) जळगाव
जिल्हा कारागृह, वर्ग-३	१५० पेक्षा कमी	(१) कोल्हापूर (शहर) (२) कोल्हापूर खुले कारागृह. (३) स्वतंत्रपूर (खुली वसाहत आटपाडी). (४) येरवडा महिला खुले कारागृह.	(१) धुळे खुले कारागृह. (२) लातूर खुले कारागृह.	(१) वर्धा खुले कारागृह. (२) अमरावती खुले कारागृह. (३) नागपूर खुले कारागृह. (४) यवतमाळ खुले कारागृह. (५) अकोला महिला खुले कारागृह.	(१) जे. जे. रुग्णालय कारागृह, मुंबई-८. (२) रत्नागिरी खुले कारागृह. (३) सिंधुदुर्ग जिल्हा खुले कारागृह. (४) ठाणे खुले कारागृह	(४) नाशिक रोड खुले कारागृह. (५) भुसावळ जिल्हा कारागृह.

टीप.-- शासन, गृह विभाग अधिसूचना क्रमांक एमआयएस-१०८७/६२(१६३)/पीआरएस-२, दिनांक ६ जुलै १९९३ अन्वये भोर, इचलकरंजी, भुसावळ, पुणे, अक्कलकोट व फलटण कारागृह बंद करण्याचे आदेश झालेले होते. तथापि, सदर कारागृह हे पुन्हा सुरू करण्याचे विचाराधीन होते. त्याप्रमाणे शासन निर्णय, एलएनडी/०१९७/५/९३/पीआरएस-२, दिनांक २४ सप्टेंबर २००१ अन्वये सदरहू कारागृहे पुन्हा सुरू करण्यास शासनाने परवानगी दिली आहे. कारागृह बंद करण्यात आल्यानंतर त्या जागांचे वाटप संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी इतरत्र केले आहे. उक्त शासन आदेशानुसार बंद झालेल्या जिल्हा कारागृहांपैकी भुसावळ जिल्हा कारागृह, दिनांक २४ सप्टेंबर २००७ पासून पुन्हा सुरू करण्यात आले आहे. उर्वरित जागा, पुन्हा रिक्त करून कारागृहास अद्याप प्राप्त झालेल्या नाहीत.

(ब) तुरुंगनिर्मित वस्तू

१. कैद्यांना कारागृहात ठेवण्यामागील हेतू-त्यांच्यात सुधारणा व्हावी व त्यांचे पुनर्वसन होण्याच्या दृष्टीने त्यांना योग्य ते धंदेशिक्षण द्यावे हा आहे. आधुनिक शास्त्रीय पद्धतीचा उपयोग करून मानसोपचार तज्ज्ञांच्यामार्फत कैद्यांवर योग्य ते संस्कार करून व योग्य ते शिक्षण देऊन आणि व्यवसाय मार्गदर्शन केल्याने, कैद्यांचा जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलणे शक्य होत आहे. गुन्हेगारांचे मन गुन्हापासून परावृत्त करणे व त्यांच्या जीवनात सुधारणा करणे हा उद्देश आहे. गुन्हेगार हा प्रथम माणूस असून नंतर गुन्हेगार आहे याची जाण ठेवणे आवश्यक आहे. हा विचार लक्षात घेता सर्वसाधारणपणे एका विशिष्ट परिस्थितीत किंवा आर्थिक टंचाईच्या संकटात त्यांच्याकडून गुन्हा घडत असतो. अशा परिस्थितीत गुन्हेगारास त्याचा गुन्हा करण्याचे सामाजिक पडसाद समजावून देऊन त्याला सुशिक्षित करणे व स्वतः कमवून उपजीविका करणे सुलभ होईल अशी मदत देणे, हे कैद्यांनी सुटकेनंतर प्रामाणिक जीवन जगावे याकरिता आवश्यक आहे. यामुळे तुरुंग म्हणजे फक्त कोठडी नसून, ते एक संस्कार करण्याचे ठिकाण आहे या दृष्टीने सर्व कारागृहात आधुनिक साधनसामग्रीने अद्ययावत करण्यात येत आहे की, जेणेकरून कैद्यांना “कमवा व शिका” या ध्येयाने सर्व सोयी व सवलती उपलब्ध होतील.

२. कैदी शिक्षा उपभोगीत असताना त्याने काही गुन्हा केला आहे याची बोच त्याच्या मनास देणे शक्यतो टाळण्यात येते. किंबहुना त्याने केलेला गुन्हा विसरणे शक्य व्हावे अशाच तऱ्हेचे वातावरण कारागृहात ठेवण्यात येते. अशा वातावरणात सर्वसाधारणपणे प्रामाणिक जीवन जगण्याकरिता आवश्यक असणाऱ्या सवयी व संस्कार त्याच्या मनावर करता येतात. कारागृहात असणाऱ्या सोयी सवलती व कारागृह कर्मचाऱ्यांची या कैद्यांशी सौदाह वागणूक यावर त्यांचे यश अवलंबून आहे. याशिवाय कारागृह उद्योगात रोजगार वाढविण्याकरिता जॉबवर्क प्रणालीचा स्वीकार करण्यात आला आहे. पीपीपी मोड्युलद्वारे खाजगी संस्था / उद्योजक कारागृहात त्यांचे उद्योग उभारून रोजगार देतात. केवळ वीज, पाणी, बंदी श्रम इत्यादी वसूल करता खाजगी उद्योजकांना आकर्षित करण्यात येत आहे. त्याचा परिणाम म्हणून येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे मे. मिंडासाई, यांच्या सहयोगाने वायरिंग हार्नेसचे उत्पादन घेणे चालू असून सदर प्रकल्प नागपूर व औरंगाबाद मध्यवर्ती कारागृह येथे सुरू करणेबाबत प्रशासन कार्यरत आहे.

३. अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे एमगिरीच्या सहाय्याने एल.ई.डी. प्रकल्प प्रायोगिक तत्वावर सुरू करण्यात आला असून इतर कारागृहांमध्ये सदर प्रकल्प राबविणे शासनाच्या विचाराधीन आहे.

४. कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह येथे श्री. करवीर निवासिनी देवीचे लाडू प्रसाद तयार करण्याचा उद्योग सुरू करण्यात आला आहे.

५. वरील सर्व व्यवसाय हे कारागृह उपमहानिरीक्षक (मुख्यालय) यांच्या देखरेखीखाली चालतात. वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका १९७८ भाग दुसरा शासन निर्णय क्रमांक एमआयएस १०१९/प्र. क्र. ५१/२०१९ अर्थसं-१, दिनांक १७ जुलै २०१९ नुसार कारागृह विभागाच्या क्षेत्रीय प्रमुखाच्या वित्तीय अधिकारात वाढ करण्यात आली आहे.

६. सद्या खरेदी अधिकारांचे विकेंद्रीकरण करण्यात आले असून, महाराष्ट्र शासन, उद्योग उर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्रमांक भांखस-२०१४/प्र.क्र.८२/भाग-तीन/उद्योग-४, दिनांक १ डिसेंबर २०१६ अन्वये खरेदी प्रक्रिया राबविण्यात येत आहे.

७. येरवडा व नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे यंत्रमाग विभागाद्वारे पैठणी साडी उत्पादन घेण्यात येत असून बंधांना नवीन रोजगार निर्माण झाला आहे.

८. नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह व मोर्शी खुले कारागृह येथे शाडू मातीपासून पर्यावरण पूरक सुबक गणेश मुर्तीचे उत्पादन घेण्यात येत असून बंधांना नवीन रोजगार निर्माण झाला आहे.

९. जॉबवर्क : येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे मे. टेरगस लि. यांचेमार्फत चर्मकला विभागात जॉबवर्क सुरू करण्यात आला आहे.

१०. येरवडा खुले जिल्हा कारागृह येथील ३० बंधांना कृषी महाविद्यालय, पुणे शेती क्षेत्रात काम उपलब्ध झालेले आहे.

(क) शेती विभाग

महाराष्ट्रात बहुतेक कारागृहांकडे स्वतःच्या मालकीची शेतजमीन आहे. शेतीमध्ये प्रामुख्याने बंधांसाठी लागणारे अन्नधान्य व भाजीपाला ही पिके घेतली जातात. काही कारागृहांकडे उसाचे पीक, फळ पिके घेतली जाते. कारागृह विभागाकडील शेतीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी तंत्र अधिकारी (कारागृह शेती) हे पद कारागृह महानिरीक्षक कार्यालयात निर्माण केलेले आहे. तसेच जास्त शेती असणाऱ्या कारागृहांकडे कृषी पर्यवेक्षक व त्यापेक्षा कमी शेती असणाऱ्या कारागृहांकडे कृषी सहायक हे पद निर्माण केले आहे. कृषी पर्यवेक्षक व कृषी सहायक हे त्या त्या कारागृहास शेतीबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन करतात. कारागृहातील बंधांकडून शेतीची कामे केली जातात व कारागृहातील कर्मचारी त्यावर देखरेख करतात.

वार्षिक योजना सन २०२४-२०२५ ची उद्दिष्टे

(१) कारागृह विभागाचे संगणकीकरण लेखाशीर्ष (२०५६०२०४).-- महाराष्ट्र शासन, गृह विभाग, तुरुंग-२ यांचे पत्र, दिनांक १७ मार्च २०२१ रोजीच्या पत्रानुसार एन.आय.सी. (NIC) यांनी विकसित केलेली ई-प्रिझम्स (ePrisons) प्रणाली महाराष्ट्रातील सर्व कारागृहात लागू करणेबाबत व ICJS (Interoperable Criminal Justice System) प्रणालीमध्ये कारागृहातील बंधांची माहिती सन्मा. न्यायालयाची ई-कोर्ट्स (eCourts) प्रणाली, पोलीस विभागाची सीसीटीएनएस (CCTNS) प्रणाली, न्यायवैद्यक प्रयोगशाळा यांची ई-फॉरेंसिक (eForensic) प्रणाली व पब्लिक प्रॉसिक्युशन विभागाची प्रणाली यांचेमध्ये आपापसांत माहितीची देवाण-घेवाण सुरू करणेबाबत कार्यवाही करण्याचे आदेश देण्यात आलेले आहेत. त्यानुसार सर्व 'कारागृहांमध्ये कारागृह विभागाचे संगणकीकरण' या योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे उपकरणांची खरेदी करण्यात येणार आहेत.

एकूण रुपये २५,२२,२९,६५५/-

1. All in One Computer with UPS
2. Multi-Function Device (MFD) (Scanner, Printer)
3. Web Camera
4. Biometric Finger Print Reader
5. Biometric Attendance System for Prisoner
6. Biometric Attendance System for Staff
7. Point of Sale Device (POS)
8. Tab
9. Biometric Touch Screen Kiosk
10. Video Conferencing Set for e-Mulakat
11. Dashboard 75 inches (LED Screen)
12. Display 48 inches (LED Screen)
13. A3 Copier Machine
14. Laptop
15. Projector with Screen

(२) तुरुंगामधील वैद्यकीय सोई-सुविधेत वाढ करणे लेखाशीर्ष (२०५६०२१३).-- बंधांच्या वैद्यकीय सोई-सुविधेत वाढ करणेकरिता सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात खालीलप्रमाणे उपकरणांची खरेदी करण्यात येणार आहेत.

एकूण ५७० नग, रुपये १२,२५,५०,०००/-

अ. क्र.	उपकरणाचे नाव
१	२
1	Washing Machine (15 Kg.)

(३) तुरुंगातील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण करणे लेखाशीर्ष (२०५६०२२२).-- राज्यातील कारागृहांच्या सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण व बळकटीकरण करणेकरिता 'राज्यातील कारागृहातील सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करणे' या शीर्षाअंतर्गत सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात सुरक्षा साधने खरेदी करण्यात येणार आहे.

रुपये २८६,७७,८३,०००/-

अ. क्र.	उपकरणाचे नाव
१	२
1.	Door Frame Metal Detector (DFMD)
2.	Micro Unmanned Arial Vehicle (UAV) Drone with Camera
3.	Diesel Generator Set (30 KVA)

अ. क्र.	उपकरणाचे नाव
१	२
4.	Finger Print Scanner
5.	Optical Fingerprint Sensor
6.	Biometric Access System
7.	X-Ray Baggage Inspection System (XBIS)
8.	10 KVA Online UPS with 1 Hrs. Battery Backup
9.	Video Wall
10.	Computer Kiosk
11.	Desktop
12.	Printer
13.	Scanner
14.	55 Inches Full HD LED Display Unit
15.	TV Display
16.	Multiparty full Video
17.	Video Conferencing System Court Production
18.	Biometric Based Automatic Gate/Access Control
19.	E-Learning
20.	X-Ray Based Full Human Body Scanner
21.	CCTV Camera
22.	Full height Turnstile gate, Panic Button, Public Addressing System.

(४) तुरुंगासाठी व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधा लेखाशीर्ष (२०५६०२४२).-- महाराष्ट्र राज्यातील सर्व न्यायालये व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग योजनेतर्गत सर्व कारागृहांना जोडण्यात येणार असून त्याकरिता आवश्यक उपकरणे खरेदी करणे गरजेचे आहे. सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात तुरुंगातील बंधांच्या व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधेत वाढ करणेसाठी खालीलप्रमाणे व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग संच खरेदी करण्यात येणार आहेत.

एकूण २५० नग, रुपये ५,०७,६७,२५०/-

अ. क्र.	उपकरणाचे नाव
१	२
1.	Laptop with Windows
2.	Video Conf. Camera
3.	UPS
4.	TV 50 Inches
5.	HDMI Cable

मा. प्रबंधक, तथा सेंट्रल प्रोजेक्ट कॉर्डिनेटर (ई-कोर्टस प्रोजेक्ट) उच्च न्यायालय, अपिलेट साईड, मुंबई यांचे कार्यालयाचा दिनांक २८ जून २०२३ रोजीचा ई-मेल संदेशानुसार महाराष्ट्र राज्यातील १०४६ न्यायालयांना व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग संचाकरिता वस्तुंची मागणी करण्यात आली होती. त्यानुसार महाराष्ट्र शासन, गृह विभाग, शासन निर्णय, क्रमांक जेएलएम-१०२३/प्र.क्र. १३९/तुरुंग-२, दिनांक २८ नोव्हेंबर २०२३ नुसार १४१ नग व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग संच व शासन निर्णय, क्रमांक जेएलएम-११२३/प्र.क्र. १४९/तुरुंग-२, दिनांक १३ नोव्हेंबर २०२३ नुसार ९०५ नग व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग संच खरेदी करण्यात येऊन सन्मा. न्यायालयांना पुरवठा करण्यात आलेले आहेत.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(II) Financial Requirements

तक्ता ७

TABLE VII

(रुपये हजारांत / Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा Actuals	२०२२-२०२३ 2022-2023	अर्थसंकल्प Budget Estimate	२०२३-२०२४ 2023-2024	सुधारलेले अंदाज Revised Estimates	२०२३-२०२४ 2023-2024	अर्थसंकल्प Budget Estimate	२०२४-२०२५ 2024-2025	Particulars
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--									<i>A. Activity Classification--</i>
(००) १०१ तुरुंगा--									(00) 101 Jail
(००) (०१) मध्यवर्ती तुरुंग भारित दत्तमत	2487963	3057620	3157959	3589383					Charged (00) (01) Central Jails — Voted
(००) (०२) जिल्हा तुरुंग भारित दत्तमत	1741910	2012613	1959492	2249207					Charged (00) (02) District Jails—Voted
(००) (०३) इतर तुरुंग भारित दत्तमत	28857	33083	135465	135663					Charged (00) (03) Other Jails
(००) (०६) कारागृह उद्योगाचा विकास (२०५६००६२)	1480	2800	2800	11500					(00) (06) Development Prison Industry. (20560062)
(००) (१०) कारागृहांतर्गत करण्यात येणाऱ्या शेतीचे आधुनिकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०१०६)	1440	2000	2000	2901					(00) (10) Modernisation of Person Agriculture (Scheme) (20560106)
(००) (१२) स्वेच्छा निर्धीतून बांधकामे. (२०५६०१७१)	2885	2940	2940	2940					(00) (12) Construction From Discretionary Grant. (20560171)
(००) (१५) कारागृह विभागाचे संगणकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०२०४)	4620	22900	380363	58000					(00) (15) Computerisation of Prison Department (Scheme) (20560204)
(००) (१७) तुरुंगातील वैद्यकीय सुविधे मध्ये वाढ करणे (कार्यक्रम) (२०५६०२१३)	1540	2100	52100	28200					(00) (17) Increase in Medical Facilities in Jail (Scheme) (20560213)

(००) (१८) तुरुंगामधील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण करणे (कार्यक्रम) (२०५६०२२२)	--	--	--	(००) (१८) Modernisation of Security arrangements in Jail (Scheme) (20560222)
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	75018	584552	659600	(52) Machinery and Equipment
(००) (१९) तुरुंगाकरिता व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधा (कार्यक्रम) (२०५६०२४२)				(००) (१९) Video Conferencing Facility for Jail (Scheme) (20560242)
१३ कार्यालयीन खर्च ..	45900	747836	87000	(13) Office Expenses
भारित ..	--	--	--	Charged
एकूण --दत्तमत ..	4391613	7025508	6867795	Voted
एकूण ..	4391613	7025508	6867795	Total

तक्ता ८
TABLE VIII

(दोन) वित्तीय आवश्यकता
(II) Financial Requirements

		(रुपये हजारत/ Rs. in thousands)			
तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४	अर्थसंकल्प २०२४-२०२५	Particulars
1	2	3	4	5	
(अ) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--					(A). Objectwise Classification--
(००) (१०१) तुरुंगा--					(00) (101) Jail
(००)(०१) मध्यवर्ती तुरुंग (अनि.) (२०५६००३५)					(00) (01) J. Central Jails-[Comm.]
०१ वेतन	1788955	240522	2285246	2766350	01 Salaries (20560035)
०२ मजुरी	60423	72781	65503	76420	02 Wages
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	80945	90000	90000	90000	06 Telephone, Electricity & Water charges.
१० कंत्राटी सेवा	905	1	7126	1	10 Contractual Services
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	3856	5510	3857	5510	11 Domestic Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	5103	6090	6090	6395	13 Office Expenses
१४ भाडेपट्टी व कर	956	3640	3640	3640	14 Rent, Rates and Taxes
१७ संगणक खर्च	445	695	521	730	17 Computer Expenses
१८ सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई	12073	12155	12155	12155	18 Of-Day Compensation
१९ आहार खर्च	490772	418107	608107	570000	19 Diet Charge
२१ पुरवठा व सामग्री	—	1	30001	25000	21 Supplies and Materials
२२ शस्त्रे व दारूगोळा	26	100	80	105	22 Arms and Ammunition
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	261	325	293	364	24 P. O. L.
२५ पोशाख, राहटी व भांडारे	8246	11781	4657	11781	25 Clothing Tentage and Stores
२६ जाहिरात व प्रसिद्धी	—	1	1	1	26 Advertising and Publicity
२७ लहान बांधकामे	—	79	55	80	27 Minor Works
२८ व्यावसायिक विशेष सेवा	123	450	360	450	28 Pro. and special Expenses
५० इतर खर्च	34656	30000	40000	20000	50 Other Charges
५२ यंत्रसामग्री व दत्तमत	218	382	267	401	52 Machine { Voted
साध {भारित	—	—	—	—	Equipm { Charged
{भारित	—	—	—	—	Charged
एकूण दत्तमत	2487963	3057620	3157959	3589383	Voted Total
(००)(०२) जिल्हा तुरुंग (अनि.) (२०५६००४४)					(00) (02) District Jails-[Comm.]
०१ वेतन	1439629	167795	1593905	1862352	01 Salaries (20560044)
०२ मजुरी	21287	30668	27601	32201	02 Wages
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	35907	36000	36000	36000	06 Telephone, Electricity & Water charges.
१० कंत्राटी सेवा	446	500	450	500	10 Contract Services
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	3167	5000	3500	5000	11 Domestic Travel Expenses

१३ कार्यालयीन खर्च	4121	3500	3150	3675	13 Office Expenses
१४ भाडेपट्टी व कर	3653	6760	6084	6760	14 Rent, Rates and Taxes
१७ संगणक खर्च	547	1123	842	1179	17 Computer Expenses
१८ सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई..	9421	9513	9513	9513	18 Of-Day Compensation
१९ आहार खर्च	209788	217712	237712	252952	19 Diet Charges
२१ पुरवठा व सामग्री	—	1	20001	15000	21 Supplies and Materials
२४ पेट्रोल, तेल व वांगण	—	1	1	1	24 P. O. L.
२५ पोशाख, राहटी व भांडारे	5041	10327	7229	10327	25 Clothing, Tentage and Sores
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी	—	1	1	1	26 Advertising and Publicity.
२७ लहान बांधकामे	—	12	8	13	27 Minor Works
२८ व्यावसायिक विशेष सेवा	0	50	40	50	28 Pro. and special Expenses
५० इतर खर्च	8691	13000	13000	13000	50 Other Charges
५२ यंत्रस	212	650	455	683	52 Machir {
साधन	—	—	—	—	Equipm {
					Total Voted
एकूण दत्तमत	1741910	2012613	1959492	2249207	Charged
भांरित	—	—	—	—	

(००) (०३) इतर तुरुंगा--

(२०५६००५३)					(00) (03) Other Jails
०१ वेतन	455	3407	2964	2810	(20560053)
०६ दूरध्वनी, बीज व पाणी	420	500	450	500	01 Salaries
शुल्क	—	—	—	—	06 Telephone, Electricity
१० कंत्राटी सेवा	—	1	1	1	and Water charges.
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	803	363	254	381	10 Contractual Services
१३ कार्यालयीन खर्च	—	274	247	287	11 Domestic Travel Expenses
१७ संगणक खर्च	—	100	75	105	13 Office Expenses
१९ आहार खर्च	27179	28088	131229	131229	17 Computer Expenses
५० इत	0	350	245	350	19 Diet Charges
	—	—	—	—	50 Other C {
					Voted {
					Charged
एकूण	28857	33083	135465	135663	Total

(००) (०६) कारागृह उद्योगाचा विकास-

(कार्यक्रम) (२०५६००६२)					(00) (06) Development of
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री..	1480	2800	2800	11500	Prison Industry-(20560062)
					(Scheme)
एकूण	1480	2800	2800	11500	52 Machinery and Equipments
					Total

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(II) Financial Requirements

तक्ता ९
TABLE IX

(रुपये हजारांत / Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ Budget Estimate 2023-2024	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्प २०२४-२०२५ Budget Estimate 2024-2025	Particulars
1	2	3	4	5	1
(००) (१०) कारागृहात करण्यात येणाऱ्या शैतीचे आधुनिकीकरण-(कार्यक्रम) (२०५६०१०६)					(००) (10) Modernisation Prison Agriculture- (Scheme) (20560106)
१७ संगणक खर्च	—	1	1	1	17 Computer Expenses
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	1440	1999	1999	2900	52 Machinery and Equipment
एकूण ..	1440	2000	2000	2901	Total
(००) (१२) स्वेच्छानिधीतून बांधकाम (२०५६०१७९) (अनिवार्य)	—	—	—	—	(00) (12) Construction works from discretionary grant. (20560171) [Comm.]
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर) ..	2885	2940	2940	2940	31 Grant-in aid (Non-salary)
एकूण ..	2885	2940	2940	2940	Total
(००)(१५) कारागृह विभागाचे संगणकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०२०४)					(00) (15) Computerisation of Prison Department (Scheme)(20560204)
१७ संगणक खर्च	4620	22900	380363	58000	17-Computer Expenses
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	—	—	—	—	52-Machinery and Equipment
(००)(१७) तुरुंगातील वैद्यकीय सुविधेमध्ये वाढ करणे (कार्यक्रम) (२०५६०२१३)					(00)(17) Increase in Medical Facilities in Jail (Scheme)(20560213)
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ..	1540	2100	52100	28200	52-Machinery and Equipment
(००)(१८) तुरुंगातील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण (२०५६०२२२) (कार्यक्रम)					(00)(18) Security in Jail (Scheme)(20560222)

ये (पृष्ठ) - ४०४-१०	५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ..	75018	76700	584552	659600	52- Machinery and Equipment (00)(19) Video Conferencing Facility for Jail (Scheme) (20560242)
	(००)(१९) तुरंगाकरिता व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधा (कार्यक्रम) (२०५६०२४२)	45900	58700	747836	87000	(13) Office Expenses
	१३ कार्यालयीन खर्च ..	--	--	--	--	C. Source of Finance—
	(क) वित्तव्यवस्थेची साधने--					Demand No. Major Head
	मागणी क्र. प्रदान शीर्ष					B-5 2056.
	बी-५ २०५६					Total (C) Gross
	एकूण (क) स्थूल ..	--	--	--	--	Deduct--Recoveries
	वजा वसुली ..	--	--	--	--	
	एकूण (क) निव्वळ दत्तमत ..	4391613	5271456	7025508	6867795	Total (C) Net--Voted
	भारित ..	--	--	--	--	Charged

तक्ता १०
TABLE X

(रक्कम रुपये हजारान्त/ Amount in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्प Budget Estimate 2023-2024	सुधारलेले अंदाज Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्प Budget Estimate 2024-2025	Particulars
1	2	3	4	5	1
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--					
(००) १०२, तुरुंग निर्मित वस्तू ..					
(००)(००)(०१) तुरुंग उद्योग (कार्यक्रम) (२०५६०१२४)					
२१ पुरवठा व सामग्री	80694	150000	150000	46000	21 Supplies and Materials
२९ विक्रेय वस्तूकरिता खरेदी	—	—	—	—	29 Purchase goods for sale
एकूण (अ) ..	80694	150000	150000	46000	Total---A
(ब) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--					
(००) १०२, तुरुंग निर्मित वस्तू ..					
(००) (०१) तुरुंग उद्योग (कार्यक्रम) (२०५६०१२४)					
२१ पुरवठा व सामग्री	80694	150000	150000	46000	(00) 102 Jail Manufactures (00) (01) Jail Industries (Scheme) (20560124)
२९ विक्रेय वस्तूकरिता खरेदी	—	—	—	—	21 Supplies and Materials 29 Purchase goods for sale
एकूण (ब) स्थूल	80694	150000	150000	46000	Total (B) Gross
वजा वसुली ..	—	—	—	—	Deduct--Recoveries
एकूण (ब) निव्वाळ ..	80694	150000	150000	46000	Total (B) Net

तक्ता ११
TABLE XI

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(iii) Programme work-load summary and explanation of financial requirements

(१) कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता व कैदी संख्या

(i) ACCOMMODATION AND POPULATION OF JAILS

खालील तक्त्यात प्रत्येक मध्यवर्ती व जिल्हा कारागृहाची कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता आणि प्रत्येक कारागृहातील कैद्यांची सरासरी संख्या दाखविण्यात आली आहे. प्रत्येक कारागृह कैद्यांसाठी ठरविलेली प्रमाणित जागा ३.७१ स्क्वेअर मीटर आणि १५.८३ क्युबिक मीटर्स आहे.

The table indicates the authorised accommodation of each Central and District Jail and average number of prisoners confined in each Jail per day etc. Present of space per prisoner in sleeping barracks 3.71 Sq. metres and 15.83 cubic metres.

तक्ता ११ TABLE XI

अ. क्र.	कारागृह	अधिकृत बंदिसंख्या Authorised accommodation						वर्ष अखेरीस म्हणजेच ३१ मार्च रोजी कैदी संख्या (Prisoners population at the end of year i. e. 31st March)					
		पुरुष		स्त्री		एकूण Total	2022-2023		2023-2024		एकूण Total	Prison	
		Male	Female	Male	Female		Male	Female					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	2
(अ) मध्यवर्ती कारागृह--													
1	अमरावती म. का.	939	34	973	1366	47	0	1413	1280	26	0	1306	Amravati
2	नागपूर म. का.	1798	142	1940	2755	104	0	2859	2811	96	0	2907	Nagpur
3	छ. संभाजीनगर म. का.	1153	61	1214	1592	59	1	1652	1601	67	0	1668	Aurangabad
4	नाशिकरोड म. का.	3118	90	3208	2663	90	0	2753	2598	62	0	2660	Nashikraod
5	कोल्हापूर म. का.	1755	34	1789	1857	60	6	1923	2067	74	1	2142	Kolhapur
6	येरवडा म. का.	2526	226	2752	6480	222	5	6707	6624	297	8	6929	Yerawada
7	मुंबई म. का.	999	0	999	3349	0	0	3349	3722	0	0	3722	Mumbai
8	ठाणे म. का.	1086	25	1111	4134	139	8	4281	4083	118	10	4211	Thane
9	तळोजा म. का.	2124	0	2124	3031	0	0	3031	3343	0	0	3343	Taloja
	एकूण	15498	612	16110	27227	721	20	27968	28129	740	19	28888	Total
(ब) जिल्हा कारागृह, वर्ग-१--													
1	अकोला जि. का.	673	22	695	332	15	0	347	359	15	0	374	Akola
2	भंडारा जि. का.	338	5	343	397	6	0	403	401	3	0	404	Bhandara
3	चंद्रपूर जि. का.	395	11	406	628	30	0	658	678	35	0	713	Chandrapur
4	यवतमाळ जि. का.	224	25	249	513	0	0	513	510	6	0	516	Yavatmal
5	मोर्शी खुले का.	200	0	200	129	0	0	129	170	0	0	170	Morshi Open Prison
6	वर्धा जि. का.	243	9	252	438	17	1	456	463	18	1	482	Wardha
7	गडचिरोली खुले का.	75	0	75	68	0	0	68	69	0	0	69	Gadchiroli Open Prison
8	धुळे जि. का.	285	19	304	300	5	0	305	259	16	0	275	Dhule
9	लातूर जि. का.	480	20	500	322	13	0	335	323	11	0	334	Latur

10	किशोर सु. नाशिक	105	0	105	5	0	0	0	5	8	0	0	8	Borstal School Nashik
11	पेटण खुले का.	500	0	500	440	0	0	0	440	549	0	0	549	Paithan Open Prison
12	येवडा खुले का.	172	0	172	174	0	0	0	174	207	0	0	207	Yerwada Open Prison
13	भायखळा जि. का.	200	0	200	393	0	0	0	393	545	0	0	545	Byculla
14	कल्याण जि. का.	505	35	540	1962	146	0	2108	2024	145	0	0	2169	Kalyan
15	रत्नागिरी विशेष का.	243	3	246	219	14	0	233	222	12	0	0	234	Ratnagiri S. P.
16	मुंबई महिला जि. का.	0	262	262	0	304	0	304	0	405	0	0	405	Mumbai D. W. P.
	एकूण	4638	411	5049	6320	550	1	6871	6787	666	1	1	7454	Total

(क) जिल्हा कारागृह, वर्ग-२--

<i>District Prison, Class-II</i>														
1	बुलढाणा जि. का.	97	4	101	352	15	0	367	343	14	0	0	357	Buldhana
2	वाशिम जि. का.	183	17	200	159	10	0	169	201	12	0	0	213	Washim
3	बीड जि. का.	144	17	161	332	8	0	340	335	16	0	0	351	Beed
4	जालना जि. का.	526	30	556	189	11	1	201	175	10	1	0	186	Jalana
5	जळगाव जि. का.	186	14	200	485	18	0	503	470	0	0	0	470	Jalgaon
6	नांदेड जि. का.	149	15	164	549	9	0	558	554	15	0	0	569	Nanded
7	नांदूरबार जि. का.	450	50	500	138	12	0	150	161	18	0	0	179	Nandurbar
8	परभणी जि. का.	240	12	252	407	29	0	436	357	26	1	0	384	Parbhani
9	धाराशिव जि. का.	242	27	269	236	9	0	245	233	6	0	0	239	Osmanabad
10	छ. संभाजीनगर खुले का.	50	0	50	49	0	0	49	51	0	0	0	51	Aurangabad O. P.
11	अहमदनगर जि. का.	103	6	109	135	0	0	135	198	0	0	0	198	Ahemdnagar
12	सांगली जि. का.	205	30	235	401	14	0	415	396	20	0	0	416	Sangli
13	सातारा जि. का.	159	9	168	347	16	0	363	347	10	0	0	357	Satara
14	सोलापूर जि. का.	127	14	141	502	48	0	550	392	29	0	0	421	Solapur
15	विसापूर खु. का.	200	0	200	151	0	0	151	203	0	0	0	203	Visapur O. P.
16	अलिबाग जि. का.	80	2	82	191	17	0	208	165	9	0	0	174	Alibag
17	सावंतवाडी जि. का.	56	22	78	57	0	0	57	39	0	0	0	39	Sawantwadi
18	सिंधुदुर्ग जि. का.	96	24	120	75	0	0	75	83	0	0	0	83	Sindhudurg
	एकूण	3293	293	3586	4755	216	1	4972	4703	185	2	2	4890	Total

तक्ता ११ TABLE XI--contd.

अधिकृत बंदिसंख्या
Authorised accommodation

वर्ष अखेरीस म्हणजेच ३१ मार्च रोजी कैदी संख्या
(Prisoners population at the end of year i. e. 31st March)

अनु- क्रमांक Sr. No.	कारागृह	अधिकृत बंदिसंख्या Authorised accommodation			2022-2023			2023-2024			Prison		
		पुरुष Male	स्त्री Female	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्री Female	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्री Female	एकूण Total			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	2
(ड) जिल्हा कारागृह, वर्ग-३--													
1	अमरावती खुले कारागृह ..	50	0	50	63	0	0	63	49	0	0	49	Amravati Open Prison
2	नागपूर खुले कारागृह ..	50	0	50	105	0	0	105	53	0	0	53	Nagpur Open Prison
3	अकोला महिला खुले कारागृह	0	50	50	0	29	0	29	0	24	0	24	Akola Female O. P.
4	नाशिकरोड खुले कारागृह..	50	0	50	258	0	0	258	97	0	0	97	Nashikraod Open Prison
5	भुसावळ जि. का. ..	60	0	60	83	0	0	83	24	0	0	24	Bhusawal
6	स्वतंत्रपूर खु.व., आटपाडी..	28	0	28	10	0	0	10	4	0	0	4	Open Colony Atpadi
7	कोल्हापूर जि. का. (शहर)..	104	21	125	254	9	0	263	198	11	0	209	Kolhapur (City)
8	कोल्हापूर खुले कारागृह ..	50	0	50	146	0	0	146	67	0	0	67	Kolhapur Open Prison
9	येरवडा महिला खुले कारागृह	0	50	50	0	35	0	35	0	38	0	38	Yerawada W. O. P.
10	जे. जे. रुग्णालय ..	20	0	20	2	0	0	2	7	0	0	7	J. J. Hospital P.
11	ठाणे खुले कारागृह ..	25	0	25	19	0	0	19	26	0	0	26	Thane Open prison
12	यवतमाळ खुले कारागृह..	15	0	15	14	0	0	14	13	0	0	13	Yavatmal Open Prison
13	वर्धा खुले कारागृह ..	15	0	15	16	0	0	16	21	0	0	21	Wardha Open Prison
14	धुळे खुले कारागृह ..	15	0	15	15	0	0	15	16	0	0	16	Dhule Open Prison
15	लातूर खुले कारागृह ..	15	0	15	12	0	0	12	21	0	0	21	Latur Open Prison
16	रत्नागिरी खुले कारागृह..	15	0	15	12	0	0	12	13	0	0	13	Ratnagiri Open Prison
17	शिंधुदुर्ग खुले कारागृह ..	15	0	15	12	0	0	12	19	0	0	19	Shindhudurg Open Prison
एकूण..		527	121	648	1021	73	0	1094	628	73	0	701	Total
एकूण..		23956	1437	25393	39323	1560	22	40905	40247	1664	22	41933	

* सन २०२३-२०२४ चे आकडे अंदाजित आहे. Figures of the years 2023-2024 estimated figures.

प्रतिदिनी वैदी सारासरी संख्या

अनु- क्रमांक	वारागृह	2022-2023						2023-2024			
		पुराण		स्त्री		एकूण		पुराण		स्त्री	एकूण
		Male	Female	Male	Female	Total	Total	Male	Female	Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Prison	
(अ) मध्यवर्ती कारागृह--											
1	अमरावती म. का.	..	1335	48	0	1383	1401	50	0	1451	Amravati
2	नागपूर म. का.	..	2754	102	0	2856	2891	107	0	2998	Nagpur
3	छ. संभाजीनगर म. का.	..	1536	63	0	1599	1613	66	0	1679	Aurangabad
4	नाशिकरोड म. का.	..	2759	83	2	2844	2897	88	2	2987	Nashikroad
5	कोल्हापूर म. का.	..	1932	50	1	1983	2028	52	1	2081	Kolhapur
6	येरवडा म. का.	..	6606	256	5	6867	6936	269	6	7211	Yerawada
7	मुंबई म. का.	..	3471	0	0	3471	3644	0	0	3644	Mumbai
8	ठाणे म. का.	..	4284	132	5	4421	4498	138	6	4642	Thane
9	तळोजा म. का.	..	3064	0	0	3064	3217	0	0	3217	Taloja
एकूण		..	27741	734	14	28489	29125	770	15	29910	Total
(ब) जिल्हा कारागृह, वर्ग-१--											
1	अकोला जि. का.	..	366	18	0	384	384	19	0	403	Akola
2	भंडारा जि. का.	..	426	14	0	440	447	14	0	462	Bhandara
3	चंद्रपूर जि. का.	..	621	32	0	653	652	34	0	686	Chandrapur
4	यवतमाळ जि. का.	..	550	0	0	550	577	0	0	577	Yavatmal
5	मोशी खुले का.	..	113	0	0	113	119	0	0	119	Morshi Open Prison
6	वर्धा जि. का.	..	478	18	1	497	502	19	1	522	Wardha
7	गडचिरोली खुले का.	..	52	0	0	52	55	0	0	55	Gadchiroli Open Prison
8	धुळे जि. का.	..	334	3	0	337	351	3	0	354	Dhule
9	लातूर जि. का.	..	359	15	0	374	377	16	0	392	Latur
10	किशोर सु. नाशिक	..	7	0	0	7	7	0	0	7	Borstal School Nashik
11	पैठण खुले का.	..	327	0	0	327	343	0	0	343	Paithan Open prison
12	येरवडा खु. का.	..	167	0	0	167	175	0	0	175	Yerwada Open Prison
13	भायखळा जि. का.	..	448	0	0	448	471	0	0	471	Byculla
14	कल्याण जि. का.	..	1961	131	0	2092	2059	137	0	2197	Kalyan
15	रत्नागिरी विशेष का.	..	190	11	0	201	199	11	0	211	Ratnagiri S. P.
16	मुंबई महिला जि. का.	..	0	347	0	347	0	364	0	364	Mumbai D. W. P.
एकूण		..	6397	588	1	6986	6717	617	1	7335	

५०

प्रतिदिनी बैदी रासरासी संख्या

अनु- क्रमांक	वारागृह	2022-2023				2023-2024				Prison
		पुराण		स्त्री Female	स्त्री Female	पुराण		स्त्री Female	स्त्री Female	
		Male	Total			Male	Total			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	2
(क) जिल्हा कारागृह, वर्ग-२--										
1	बुलढाणा जि. का.	..	387	17	0	404	18	0	424	Buldhana
2	वाशिम जि. का.	..	180	9	0	189	10	0	198	Washim
3	बीड जि. का.	..	299	12	0	311	13	0	326	Beed
4	जालना जि. का.	..	231	15	1	247	16	1	259	Jalana
5	जळगाव जि. का.	..	471	25	0	496	26	0	520	Jalgaon
6	नांदेड जि. का.	..	547	25	0	572	26	0	601	Nanded
7	नंदुरबार जि. का.	..	165	13	0	178	13	0	187	Nandurbar
8	परभणी जि. का.	..	390	11	0	401	11	0	421	Parbhani
9	धाराशिव जि. का.	..	257	14	0	271	15	0	284	Osmanabad
10	छ. संभाजीनगर खुले का.	..	49	0	0	49	0	0	51	Aurangabad Open Prison
11	अहमदनगर जि. का.	..	176	0	0	176	0	0	184	Ahmednagar
12	सांगली जि. का.	..	269	10	0	279	10	0	293	Sangli
13	सातारा जि. का.	..	343	18	0	361	18	0	379	Satara
14	सोलापूर जि. का.	..	462	47	0	509	49	0	534	Solapur
15	विसापूर खु. का.	..	120	0	0	120	0	0	126	Visapur Open Prison
16	अलिबाग जि. का.	..	199	14	0	213	15	0	224	Alibag
17	सावंतवाडी जि. का.	..	59	1	0	60	1	0	63	Sawantwadi
18	सिंधुदुर्ग जि. का.	..	37	0	0	37	0	0	38	Sindhudurg
	एकूण ..		4641	230	1	4872	241	1	5116	Total
(ड) जिल्हा कारागृह वर्ग-३--										
1	अमरावती खुले कारागृह	..	72	0	0	72	0	0	76	Amravati Open prison
2	नागपूर खुले कारागृह	..	119	0	0	119	0	0	125	Nagpur Open Prison
3	अकोला महिला खुले कारागृह	..	0	28	0	28	29	0	29	Akola Female Open Prison

District Prison, Class-III

Amravati Open prison

Nagpur Open Prison

Akola Female Open Prison

(२) तुरंग उद्योग

तुरंगातील कारखान्यात जे उद्योगधंदे आहेत, त्यापैकी वस्त्रनिर्माण व इतर उद्योग हा प्रशिक्षण व उत्पादन या तत्त्वानुसार खाली नमूद केलेल्या कारागृहातून चालू आहे. कारागृहात पोलिसांना, रुग्णालयांना लागणारे कापड, टेरिकॉटन कापड, गणवेश कापड, बॅण्डेज क्लॉथ, हनी कोम्ब, टॉवेल्स, नॅपकीन्स, बेडशीट्स, काउंटर पॅन्ट, लूम व पंजा कारपेट, लॉग क्लॉथ, कर्टन क्लॉथ, साड्या, ब्लॅकेट वगैरेची निर्मिती केली जाते. उत्पादित होणाऱ्या वस्तूंची बाजारपेठ उपलब्ध व्हावी यासाठी शासनाने शासन निर्णयान्वये उत्पादित वस्तूवर आरक्षण ठेवले आहे. त्या अनुषंगाने शासकीय/निमशासकीय विभागांनी आरक्षण असल्यामुळे मागणी नोंदविणे आवश्यक आहे. कारखान्यात तयार होणाऱ्या वस्तू ह्या रुग्णालये, पोलीस खाते, समाजकल्याण खाते, वन खाते, नगरपालिका, जिल्हा परिषदा व इतर शासकीय विभाग यांना तसेच नागरिकांना विकल्या जातात.

शासन निर्णय, क्रमांक भाखस-१०८७/(२४४०)/३१२५०/उद्योग-६, दिनांक २६ ऑगस्ट १९८७, २ जानेवारी १९९२ व ७ मार्च २००२ अन्वये सत्तर (७०) वस्तूंचा अंतर्भाव कारागृह निर्मित वस्तूंमध्ये झाला आहे.

- (१) सागवानी लाकडांच्या खिडक्या, दरवाजे वगैरे वस्तू.
- (२) टेरीकॉटच्या बेडशीट व खिडक्या-दरवाजांचे पडदे इत्यादी.
- (३) बॅण्डेज कापड (सेवाभावी महारोगी संस्थांकडून पुरवठा न झाल्यास).
- (४) लोखंडाच्या खिडक्या, दरवाजे व तत्सम वस्तू.
- (५) कार्यालय तसेच सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या विश्रामगृहांसाठी लागणाऱ्या सतरंज्या वगैरे.
- (६) मेणबत्त्या.
- (७) होजिअरीच्या वस्तू.
- (८) कपडे धुण्याची पावडर, वॉशिंग पावडर, डिटर्जंट पावडर आणि केक.
- (९) चर्मोद्योग.
- (१०) बेकरी.

शासन निर्णय, क्रमांक भाखस-१०८८/(२५१२)/उद्योग-६, दिनांक २ जानेवारी १९९२ नुसार खालील वस्तूंचा अंतर्भाव कारागृह निर्मित वस्तूंमध्ये झालेला आहे.

- (१) स्टील फोल्डींग कॉटस् (प्लेन).
- (२) स्टील फोल्डींग कॉटस् (क्रिकक्रास).
- (३) मॉस्क्युटो नेटस्.
- (४) बरॅक ब्लॅकेट.

शासन निर्णय, क्रमांक भाखस-२००२/(२९७५)/उद्योग-६, दिनांक ७ मार्च २००२ नुसार खालील वस्तूंचा अंतर्भाव कारागृह निर्मित वस्तूंमध्ये झाला आहे.

- (१) पूर्वशालेय संच : (१) क्रेयॉस, (२) भिंती पत्रे/चित्रे इत्यादी.
- (२) कोठी : वेगवेगळे साईजचे.
- (३) डिस्प्ले बोर्ड : वेगवेगळ्या साईजचे.
- (४) क्रीडा साहित्य.
- (५) भांडी : हिंडोलिअम/अॅल्युमिनियम/स्टेनलेस स्टील.

उपरोक्त वस्तू उत्पादन करण्याचे काम कारागृह अंतर्गत तुरंग उद्योगामध्ये चालू आहे.

कारागृह कारखान्यामधील नेमलेले कैदी व त्यांनी केलेल्या उत्पादनाची विक्री

(Figures in Rupees)

वर्ष	धंदे शिक्षणासाठी नेमलेल्या कैद्यांची संख्या	विक्रीतून मिळालेले उत्पन्न			एकूण उत्पन्न (३+४+५)
		उधारीने रु.	रोखीने रु.	बिजकाद्वारे रु.	
१	२	३	४	५	६
2022-2023	.. 1,652	1,59,31,044	6,84,67,397	1,68,12,264	10,12,10,705
2023-2024	.. 1,782	2,36,24,558	8,80,84,455	3,62,29,416	14,79,38,429
2024-2025 (प्रस्तावित) ..	1,860	2,57,59,675	8,64,90,342	2,91,71,064	14,14,21,080

सन २०२४-२०२५ ची माहिती अंदाजित आहेत.

(३) कैद्यांचा आहार

(अ) बंधांना न्याहारी देणेबाबत

शासन निर्णय क्रमांक डीएफपी-२००३-प्र.क्र. ८४/पीआरएस-२, दिनांक ११ ऑगस्ट २००४, तसेच गृह विभागाची अधिसूचना दिनांक २४ मे २००५ अन्वये कारागृहातील बंधांना दोन जेवणातील अंतर कमी करण्यासाठी रोज सकाळी ०७.१५ ते ०७.४५ या कालावधीत न्याहारी देणेसाठी मंजूरी देण्यात आली आहे. त्यांचा तक्ता खालीलप्रमाणे आहे.

बंधांना देण्यात येणाऱ्या चहाचे आणि न्याहारीचे परिमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	प्रत्येक कैद्यास प्रतिदिनी परिमाण
(अ) चहा		
१	साखर	२० ग्रॅम
२	चहा पावडर	५ ग्रॅम
३	दूध	५० मिली
(ब) शिरा रविवारी व गुरुवारी		
१	रवा	६० ग्रॅम
२	गुळ	४० ग्रॅम
३	वनस्पती तूप	२० ग्रॅम
(क) उपीट किंवा पोहे		
१	पोहे	६० ग्रॅम (मंगळवार व शुक्रवार)
२	रवा	६० ग्रॅम (सोमवार, बुधवार, शनिवार)
३	कांदे	१० ग्रॅम
४	गोडेतेल	५ ग्रॅम
५	राई (मोहरी)	०.५ ग्रॅम
६	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
७	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
८	हळद	०.५ ग्रॅम
९	मीठ	२ ग्रॅम

इंधन- अ, ब आणि क करिता १२० ग्रॅम लाकूड किंवा २५ मिली डिझेल.

टीप- महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील प्रकरण क्रमांक २४ क्रमांक ६० मध्ये असलेल्या तरतुदीप्रमाणे सणाकरिता शिरा देण्यात यावा.

(ब) कैद्यांचा आहार

महाराष्ट्र शासनाने त्यांचे गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई दिनांक २४ मे २००५ च्या अधिसूचनेनुसार स्त्री, पुरुष, भारतीय/परदेशी न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना तसेच मुलांना त्याचप्रमाणे किशोरांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण निश्चित केले आहे.

आजारी असलेल्या बंधांना सुधारित वैद्यकीय आहार दिला जातो. त्यांचे तक्ते पुढीलप्रमाणे आहेत.

आहार क्रमांक १ : स्त्री व पुरुष भारतीय व परदेशी न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ (अ) न्यायाधीन बंदी	.. १५० ग्रॅम
	(ब) शिक्षा झालेल्या बंधास	.. २०० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ	
	(अ) न्यायाधीन बंधास पुरुष (उपलब्धतेनुसार)	.. ३०० ग्रॅम पीठ किंवा ५०० ग्रॅम वजनाचा पाव
	न्यायाधीन महिला बंधास	.. १५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी २५० ग्रॅम वजनाचा पाव
	शिक्षा झालेल्या बंधास	.. ३५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ६०० ग्रॅम वजनाचा पाव
	शिक्षा झालेल्या महिला बंधास	.. २०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ३५० ग्रॅम वजनाचा पाव
टीप.-	गहू पीठापासून बनविण्यात येणाऱ्या चपात्या किंवा ब्रेड (याबाबत बंधांना विकल्पाप्रमाणे देण्यात यावा).	
३	कडधान्ये व डाळ	.. १२० ग्रॅम रविवार सोडून
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	.. १०० ग्रॅम
	(ब) इतर	.. ५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ, भाजीपाला चार दिवस (मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	.. ५० ग्रॅम
	(ड) इतर	.. १०० ग्रॅम
	(ई) कंदमूळ	.. १०० ग्रॅम
५	दूध किंवा दही	.. १०० मिली
६	बेसन	.. ३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
७	कांदे	.. ५० ग्रॅम
८	टोमॅटो	.. १०० ग्रॅम
९	गोडतेल	.. २० ग्रॅम
१०	मीठ	.. १० ग्रॅम
११	केळी	..१ नग (१०० ग्रॅम)
१२	ओला मसाला	.. ५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१३	सुका मसाला	.. १० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१४	जळण	.. ६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल

आहार क्रमांक १--चालू

अ. क्र.	आहार वस्तू परिमाण		
	दंतमंजन	..	५० ग्रॅम दरमहा
	आंघोळीचा साबण	..	११३ ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक २ : न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना द्यावयाच्या आहाराचा सुधारित तक्ता

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण	
१	ब्रेड	..	११५ ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ (उपलब्धतेनुसार)	..	३०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ५०० ग्रॅम वजनाचा पाव
३	तांदूळ	..	८५ ग्रॅम
४	कडधान्ये व डाळ	..	११५ ग्रॅम
५	गोडेतेल	..	२० ग्रॅम
६	चिंच	..	५ ग्रॅम
७	भाजी	..	२२५ ग्रॅम
८	कांदे	..	१५ ग्रॅम
९	मीठ	..	१० ग्रॅम
१०	बटाटे	..	१७० ग्रॅम (आठवड्यातून तीन वेळा)
११	साखर किंवा गूळ	..	४० ग्रॅम (दररोज)
१२	लोणी किंवा तूप	..	१५ ग्रॅम
१३	दूध किंवा दही	..	२२० मिली
१४	केळी	१ नग	(१०० ग्रॅम)
१५	ओला मसाला	..	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२	ग्रॅम
	आले	१.५	ग्रॅम
	कोथिंबीर	१	ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५	ग्रॅम
१६	मसाला	..	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५	ग्रॅम
	हिंग	०.२५	ग्रॅम
	हळद	०.५०	ग्रॅम
	लसूण	०.७५	ग्रॅम
	धने	०.७५	ग्रॅम
	मेथी	०.७५	ग्रॅम
	मोहरी	०.७५	ग्रॅम
	मिरची	६.००	
			१०.००
१७	जळण	..	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
	दंतमंजन	..	५० ग्रॅम दरमहा
	आंघोळीचा साबण	..	११३ ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक ३ : तीन खुले कारागृहातील बंधांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	.. १५० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ	.. ५५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी १५० ग्रॅम वजनाचा पाव (उपलब्धतेनुसार)
३	कडधान्ये व डाळ	.. १२० ग्रॅम (रविवार सोडून)
४	भाजीपाला तीन दिवस (सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	.. १०० ग्रॅम
	(ब) इतर	.. ५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ, भाजीपाला-चार दिवस (मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	.. ५० ग्रॅम
	(ड) इतर	.. १०० ग्रॅम
	(ई) कंदमूळ	.. १०० ग्रॅम
५	दूध किंवा दही	.. १०० मिली
६	बेसन	.. ३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
७	कांदे	.. ५५ ग्रॅम
८	गोडतेल	.. २० ग्रॅम
९	मीठ	.. १० ग्रॅम
१०	चिंच	.. ५ ग्रॅम
११	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
१२	ओला मसाला	.. ५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१३	मसाला	.. १० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१४	जळण	.. ६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
	दंतमंजन	.. ५० ग्रॅम दरमहा
	आंघोळीचा साबण	.. ११३ ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक ४ : वैद्यकीय आहार व सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	पर्याय-अ	
	(अ) दूध	.. १३०० मिली
	(ब) साखर	.. २५ ग्रॅम
	(क) जळण	.. ४५० ग्रॅम लाकूड किंवा ७० मिली डिझेल
२	पर्याय-ब	
	(अ) दूध	.. ८८० मिली
	(ब) साबुदाणा	.. ८५ ग्रॅम
	(क) साखर	.. ५५ ग्रॅम
	(ड) तांदूळ	.. ५५ ग्रॅम
	(इ) मीठ	.. ५ ग्रॅम
	(फ) जळण	.. ४५० ग्रॅम लाकूड किंवा ७० मिली डिझेल
३	पर्याय-क	
	(अ) साधा आहार (आहार प्रमाण नंबर १)	..
	(ब) दूध	.. २२० मिली

आहार क्रमांक ५ : गरोदर व स्तनदा महिला यांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	.. १५० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो (उपलब्धतेनुसार)	.. १५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी २५० ग्रॅम वजनाचा पाव (गरोदर स्त्रियांकरिता)
		२०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ३५० ग्रॅम वजनाचा पाव (स्तनदा महिलांकरिता)
३	कडधान्ये व डाळ	.. १२० ग्रॅम (रविवार सोडून)
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	.. १०० ग्रॅम
	(ब) इतर	.. ५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ (भाजीपाला-चार दिवस-मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	.. ५० ग्रॅम
	(ड) इतर	.. १०० ग्रॅम
	(इ) कंदमूळ	.. १०० ग्रॅम
५	बेसन	.. ३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
६	कांदे	.. ५० ग्रॅम
७	टोमॅटो	.. १०० ग्रॅम
८	गोडेतेल	.. २० ग्रॅम
९	मीठ	.. १० ग्रॅम
१०	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
११	ओला मसाला	.. ५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम

आहार क्रमांक ५--चालू

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१२	सुका मसाला	.. १० ग्रॅम
		जिरे ०.२५ ग्रॅम
		हिंग ०.२५ ग्रॅम
		हळद ०.५० ग्रॅम
		लसूण ०.७५ ग्रॅम
		धने ०.७५ ग्रॅम
		मेथी ०.७५ ग्रॅम
		मोहरी ०.७५ ग्रॅम
		मिरची ६.००
		१०.००
१३	शेंगदाणे	.. ५० ग्रॅम
१४	गूळ	.. २५ ग्रॅम
१५	दूध	.. १५० मिली
१६	जळण	.. ६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
	दंतमंजन	.. ५० ग्रॅम दरमहा
	आंघोळीचा साबण	.. ११३ ग्रॅम दरमहा

मुलांसाठी आहारश्रेणी क्रमांक ६

अ. क्र.	आहार वस्तू	मूल ६-१२ महिने (एकक)	मूल १ ते ३ वर्षे (एकक)	मूल ४ ते ६ वर्षे (एकक)
१	२	३	४	५
१	धान्ये किंवा ज्वारी-बाजरी यापासून तयार केलेले लहान मुलांसाठीचे खाद्य (सिरियल्स व मिलेट्स)	.. ४५ ग्रॅम	६०-१२० ग्रॅम	१५०-२१० ग्रॅम
२	पल्सेस व डाळी	.. १५ ग्रॅम	३० ग्रॅम	४५ ग्रॅम
३	दूध	.. स्तनपान करणाऱ्या मुलांसाठी २०० मिली	५०० मिली	५०० मिली
४	कंदमूळ (रुट्स व ट्युबर्स)	.. ५० ग्रॅम	५० ग्रॅम	१०० ग्रॅम
५	हिरव्या पालेभाज्या	.. २५ ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम
६	अन्य भाज्या	.. २५ ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम
७	फळे	.. १०० ग्रॅम	१०० ग्रॅम	१०० ग्रॅम
८	साखर	.. २५ ग्रॅम	२५ ग्रॅम	३० ग्रॅम
९	खाद्यतेल	.. १० ग्रॅम	२० ग्रॅम	२५ ग्रॅम
१०	(कडधान्य व डाळींच्या ऐवजी) अंडी / मांस / कोंबडीचे मांस / मासे	.. ५० ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम

परंतु सहा महिन्यांपेक्षा लहान वयाच्या मुलाला, अंगावरचे दूध उपलब्ध नसल्यास, पाणी न मिसळलेले ६०० मिलीपेक्षा कमी नसेल इतके ताजे दूध दिवसभरासाठी पुरविण्यात येईल.

आहार क्रमांक ७ : किशोर (Borstal Leds) यांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	१३० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो (उपलब्धतेनुसार)	६०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी १००० ग्रॅम पाव
३	कडधान्ये व डाळ	१०० ग्रॅम
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	१०० ग्रॅम
	(ब) इतर	५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ (भाजीपाला-चार दिवस-मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	५० ग्रॅम
	(ड) इतर	१०० ग्रॅम
	(इ) कंदमूळ	१०० ग्रॅम
५	बेसन	३० ग्रॅम फक्त रविवारसाठी
६	गूळ	५५ ग्रॅम
७	कांदे	५५ ग्रॅम
८	गोडेतेल	४० ग्रॅम
९	मीठ	१० ग्रॅम
१०	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
११	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१२	सुका मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१३	चिच	५ ग्रॅम
१४	शेंगदाणे	७५ ग्रॅम
१५	दूध	२५० मिली
१६	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
१७	दंतमंजन	५० ग्रॅम
१८	आंघोळीचा साबण	११३ ग्रॅम

(४) कारागृह उपाहारगृहे

बहुतेक सर्वच कैद्यांना विडी व चहाची सवय असते. त्यांना विडी व चहा मिळाला नाही तर ते अस्वस्थ व चिडखोर बनतात असा अनुभव आहे. जर कैद्यांना या वस्तू दिल्या नाहीत तर कैदी या वस्तू मिळविण्यासाठी किरकोळ स्वरूपाचे कारागृहात गुन्हे करतात. या लहान-सहान वस्तू कैद्यांना देण्यात आल्या तर ते समाधानी असतात असाही अनुभव आहे. म्हणून मध्यवर्ती कारागृहे, विशेष कारागृहे व जिल्हा कारागृहे वर्ग-१ येथे कैद्यांसाठी स्वयंनिर्वाही तत्त्वावर उपाहारगृहे चालविली जातात. चांगली वर्तणूक असलेल्या आणि तीन महिन्यांपेक्षा जास्त शिक्षा झालेल्या, तसेच पहिले तीन महिने शिक्षा भोगलेल्या कैद्यांनाच उपाहारगृहाकडील सवलती मिळू शकतात. उपाहारगृहात निरनिराळ्या प्रकारच्या खाद्य वस्तू, बेकरी आर्टिकल बंद पॅकेट फरसाण वगैरे वस्तू कैद्यांच्या मागणीनुसार दिल्या जातात. तंबाखू, विडी, साबण इत्यादी वस्तू कारागृह उपाहारगृहात विक्रीसाठी ठेवल्या जातात. बहुतेक कैदी मध्यवर्ती व जिल्हा कारागृहाकडे उपाहारगृहाचा प्रतिदिनी फायदा घेतात. उपाहारगृहात निरनिराळे पदार्थ कैदी तयार करतात. या कामासाठी त्यांना मजुरी दिली जाते. शिवाय चहा स्वयंपाक गृहातून दिला जातो. उपाहारगृहातून चहा तयार करतात तो कैद्यांना विकत दिला जातो. उपाहारगृहाची मर्यादा रुपये ८,००० करण्यात आलेली आहे.

(५) कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तरे

कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तरे साहित्य कारागृहातील उद्योग विभागात तयार केले जातात. कारागृह महानिरीक्षकांच्या मंजूरीशिवाय कपड्यांची अथवा बिस्तरे साहित्यांची खरेदी स्थानिक बाजारपेठेतून कारागृह प्राधिकारी वर्गाला करता येत नाही. अशा खरेदीस विशिष्ट परिस्थितीतच परवानगी देण्यात येते. सिद्धदोष कैद्यांना खाली नमूद केल्याप्रमाणे कपडे, बिस्तरे साहित्य व गरजेच्या वस्तू देण्यात येतात. यातील बहुतेक वस्तू कारागृह उद्योगात तयार झालेल्या असतात.

परिशिष्ट

अनु- क्रमांक	वस्तू		पुरुष	स्त्री
१	२		३	४
१	सुती आणि लोकरीची चादर (२.१३ मीटर × १.२१९ मीटर हवामानानुसार)	..	१	१
२	सुती चादर	..	१	१
३	सतरंजी (१.८२९ मीटर × ६०.९६ सेंटीमीटर)	..	१	१
४	सुती सदरा	..	२	--
५	सुती व लोकरी जॅकेट (थंडीत)	..	१	--
६	विजारी (१ विजार आणि १ छोटी विजार)	..	२	--
७	लंगोट	..	१	--
८	टोपी	..	१	--
९	साड्या (५.४८६ × १०६.६८)	..	--	२
१०	डायपर	..	--	८
११	उशी	..	१	१
१२	उशीचे अग्रे	..	१	१
१३	अॅल्युमिनियमचा मग	..	१	१
१४	अॅल्युमिनियमची थाळी	..	१	१
१५	अॅल्युमिनियमचा कटोरा (ए ५३५ हेक्टोग्रॅम)	..	१	१
१६	बॉडी तिकीट	..	१	१

(६) कारागृह रुग्णालये

प्रत्येक मध्यवर्ती/जिल्हा व विशेष कारागृहांमध्ये एक रुग्णालय आहे. ते वैद्यकीय अधिकाऱ्याचे (म्हणजे निवासी वैद्यकीय अधिकारी अथवा शल्यचिकित्सक) व्यवस्थापनेखाली आहे. या अधिकाऱ्यांची नेमणूक शासनातर्फे केली जाते. निवासी वैद्यकीय अधिकाऱ्याचे मदतीस एम.एम.एस. अधिकारी, वर्ग-३, मिश्रक व नर्सिंग ऑर्डली असतात. मुंबई येथील जे. जे. रुग्णालयाचे आवारात एक कारागृह रुग्णालय १८९४ चे तुरुंग कायद्याच्या कलम ३ (१) अन्वये दिनांक १ डिसेंबर १९७७ पासून सुरू करण्यात आलेले आहे.

२. मानसिकदृष्ट्या दुर्बल असणारे परंतु मनोरुग्णालयात दाखल करण्याइतपत मानसिक दुर्बलता नसणाऱ्या कैद्यांना येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील रुग्णालयात उपचारासाठी एकत्र ठेवले जाते. नागपूर येथील रुग्णालयाचे उपअधीक्षक हे आठवड्यातून दोन वेळा नागपूर मध्यवर्ती कारागृहास भेट देऊन रुग्णांची तपासणी करतात. तातडीची शस्त्रक्रिया अथवा वैद्यकीय सेवा कारागृहातील रुग्णालयात उपलब्ध होण्याची शक्यता नसल्यास असे रुग्ण नागरी रुग्णालयाकडे उपचारासाठी पाठविले जातात व त्याप्रमाणे कारागृह महानिरीक्षक यांना कळविण्यात येते.

३. एकूण ३९ ठिकाणी वैद्यकीय अधिकारी पदे मंजूर आहेत. इतर कारागृहात स्थानिक सामान्य रुग्णालयातील वैद्यकीय अधिकारी (व्हिजिटिंग मेडिकल ऑफिसर) भेट देऊन रुग्ण बंधांची तपासणी करतात. कारण तेथील आजारी कैद्यांना तत्काळ औषधोपचारासाठी त्या ठिकाणी स्वतंत्र अशी रुग्णालये नाहीत.

४. अशा सेवा सन २०२३-२०२४ मध्येही चालू आहेत.

कारागृह दवाखाने व रुग्णालय यातील कर्मचाऱ्यांची संख्या दर्शविणारा तक्ता

तक्ता १२ TABLE XII

कारागृह आरोग्य सेवा

वर्ष	वैद्यकीय अधिकारी			आरोग्य विभागात कार्य करणारे कर्मचारी		तांत्रिक कर्मचारी प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	अधिकृत बिछान्यांची संख्या
	वर्ग-१ (अ)	वर्ग-२ (ब)	वर्ग-३ (क)	शुश्रूषा ऑर्डली	औषध मिश्रक		
१	२	३	४	५	६	७	८
२०२२-२०२३	२	१३	१९	५९	३४	५	४१८
२०२३-२०२४	३	१५	१५	६४	३३	५	४१८
२०२४-२०२५	३	२८	४८	७७	६८	१६	४१८

(७) कारागृह कृषी विभाग

जवळपास सर्वच कारागृहांकडे स्वतःच्या मालकीच्या शेतजमिनी असून त्यांचा उपयोग मुख्यतः कैद्यांसाठी लागणाऱ्या निरनिराळ्या भाजीपाल्यांचे उत्पादन करण्यासाठी केला जातो. प्रत्येक हंगामात शेती मशागतीच्या कामावर कारागृहाकडील शेती कर्मचारी देखरेख करतात आणि शेतावर काम करणाऱ्या बंधांमार्फत शेतीची कामे केली जातात. बंधांना शासकीय नियमानुसार मजुरी दिली जाते. कारागृहात तयार होणारे शेती उत्पादन जर जास्त प्रमाणात असेल तर ते इतर कारागृहांकडे पाठविले जाते.

कारागृह शेतीसाठी निरनिराळी साधनसामग्री आहे. शेती मशागतीसाठी २९ ट्रॅक्टर, २२० बैल, भाजीपाला व अन्नधान्य वाहतुकीसाठी, शेती पाणीपुरवठ्यासाठी १०६ विद्युत मोटारी व ३ ऑईल इंजिन्स आहेत. पीक संरक्षणासाठी स्प्रे पंप, डस्टर पंप व इतर अवजारे आहेत. कारागृहाकडील लागवडीखालील क्षेत्र पुढे नमूद केलेप्रमाणे आहे.

कारागृह कृषी विभाग

वर्ष	एकूण उपलब्ध कृषी क्षेत्र	एकूण लागवडीखालील कृषी क्षेत्र	एकूण लागवडीखालील नसलेले क्षेत्र	एकूण उत्पादन खर्च	एकूण उत्पादन	एकूण उत्पादन सरासरी दर हेक्टरी
१	२	३	४	५	६	७
				(रुपये)	(रुपये)	(रुपये)
	हे. आर.	हे. आर.	हे. आर.	(रुपये)	(रुपये)	
२०२२-२०२३ ..	५९६.५९	३३०.८८	८३.०६	२१७७६४०८	३१५४९८९३	९५३५२
२०२३-२०२४ ..	५९६.५९	३३०.८८	८३.०६	२२५०९३१०	३३२१२५४९	१००३७६
२०२४-२०२५ ..	५९६.५९	३३०.८८	८३.०६	२४२७९५४०	३५९१५५२०	१०८५४५

सन २०२३-२०२४ व २०२४-२०२५ चे एकूण खर्च व एकूण उत्पादनचे आकडे अंदाजित आहेत.

खुली कारागृहे : खुल्या कारागृहाकडील बंधांची अतिशय काटेकोरपणे निवड केली जाते. त्याकरिता कारागृह अधीक्षक व कारागृह उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती समिती त्या बंधांची निवड करते. खुल्या कारागृहात निवड करण्यासाठी बंधांचे अभिलेख चांगले असणे आवश्यक आहे व बंधांची कोणतेही काम करण्याची तयारी असावी लागते.

महाराष्ट्रामध्ये सन १९५६ मध्ये येरवडा, पुणे, सन १९६८ मध्ये पैठण येथे खुले कारागृह या ठिकाणी व सन २००८ मध्ये मोर्शी येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे. सन २०१४-१५ मध्ये कोल्हापूर, नाशिक रोड, नागपूर, अमरावती, विसापूर खुले कारागृह सुरू करण्यात आले. सन २०१५-२०१६ गडचिरोली व सन २०१७-१८ मध्ये यवतमाळ, लातूर, धुळे, रत्नागिरी, वर्धा येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले. खुल्या कारागृहात मिळालेली माफी विचारात घेऊन बंधांची सुटण्याची तारीख निश्चित केली जाते. खुल्या कारागृहातील बंधांकडून शेतीची कामे करून घेतली जातात.

खुल्या वसाहती : बंधांचा सामाजिक व व्यावहारिक दृष्टीकोन डोळ्यासमोर ठेवून पुनर्वसनाचे उद्देशाने जन्मठेपीची व दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या बंधांना बंद कारागृहातील विविध योजनांचा लाभ घेतल्यानंतर शासनाने निवड केलेल्या बंधांना खुल्या वसाहतीत पाठविण्यात येते. त्याठिकाणी त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांसमवेत राहता येते. त्याठिकाणी त्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते. त्या बदल्यात त्यांना मजुरी दिली जाते. बंधांच्या जीवनामध्ये सुधारणा होण्यासाठी सन १९३९ मध्ये स्वतंत्रपूर खुली वसाहत ही संस्था आटपाडी येथे सुरू करण्यात आली.

भाजीपाला व अन्नधान्य उत्पादन : शेतीमध्ये बंधांना काम दिल्यामुळे त्यापासून बंधांना दैनंदिनी लागणारे अन्नधान्य व भाजीपाला उत्पादन मिळते. बंधांच्या आहारामध्ये लागणारे भाजीपाला उत्पादन शेतीमधूनच मिळत असल्याने शासनाची मोठ्या प्रमाणात पैशाची बचत होते. शेतीबाबतचे प्रशिक्षण दिल्यामुळे कारागृहातून बंधांची मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचे शेतात निरनिराळ्या योजना राबवू शकेल.

ऊस लागवड : राज्यातील काही मोजक्या कारागृहात उसाचे पीक घेतले जाते. सदरचा ऊस कारखान्यास ऊस गळीतास पाठविला जातो.

वनीकरण : कारागृहाचे शेती प्रक्षेत्रावर व पडीक जमिनीवर जवळपास ५३९२२ विविध फळे व इतर जातीची झाडे आणि ३५०६६ सागवानाची झाडे आहेत. यामुळे काही वर्षांनंतर कारागृहाचे उत्पादनात मोठी भर पडणार आहे.

गांडूळ खत प्रकल्प : कारागृहाने गांडूळ खत प्रकल्प हाती घेतल्यापासून रासायनिक खत खरेदीमध्ये मोठ्या प्रमाणात बचत झाली आहे. कारागृह शेतीमध्ये दरवर्षी वेगवेगळी पिके घेतल्यामुळे जमिनीचा कस नाहीसा झाल्याने या खतामुळे जमिनीचा कस व पोत सुधारणार असून सुपीकता वाढणार आहे. शेतजमीन असणाऱ्या जवळजवळ सर्वच कारागृहांकडे हा प्रकल्प राबविला आहे.

मत्स्यपालन : कोणत्याही प्रकारे भांडवली गुंतवणूक न करता ठाणे मध्यवर्ती कारागृह, भंडारा जिल्हा, याठिकाणी मत्स्यपालन प्रकल्प कार्यान्वित आहे. त्यामध्ये रोहू, मरळ, कटला व शिंगाडवेले या माशांची बोटुकली टाकून वाढ करण्यात येते. त्यामुळे शासनाच्या उत्पादनात वाढ झाली आहे.

शेळीपालन प्रकल्प : स्वतंत्रपूर खुली वसाहत, आटपाडी (सांगली) येथे सन २००७-२००८ मध्ये शेळीपालन प्रकल्प सुरू करण्यात आलेला आहे. सन २०१४-१५ पासून येरवडा खुले कारागृह येथे व सन २०१५-१६ पासून विसापूर, पैठण, नाशिकरोड येथे तर सन २०१८-१९ मध्ये अमरावती, येथेही शेळीपालन सुरू केले आहे.

रोपवाटिका व फुलशेती : राज्यातील कारागृहात फुलशेती व रोपवाटिका प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. त्यापासून महसूल प्राप्त होत आहे. तसेच बंधांना रोजगार उपलब्ध होऊन त्यांचे पुनर्वसन होण्यास मदत होणार आहे.

कुकुटपालन : विसापूर खुले कारागृह येथे मांसळ व अंड्यावरील कोंबड्यांचे उत्पादन सुरू केले आहे.

कारागृहातून सुटल्यानंतर बंधांना त्यांच्या भावी आयुष्यात स्वतःच्या व कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण दिले जाते. मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचा उदरनिर्वाह करू शकेल. यातून कारागृहाची सुधारणा व पुनर्वसनाचा उद्देश साध्य होतो.

(८) येरवडा येथील खुले कारागृह शेती व कारागृह उद्योग

(अ) ही संस्था १९८५ मध्ये सुरू केली. या संस्थेभोवती भिंती नाहीत.

(ब) खुल्या कारागृहांकरिता कैद्यांची अतिशय काटेकोर पद्धतीने निवड केली जाते. बंद कारागृहातील कैद्यांची वागणूक संशयातीत असावी लागते व त्यांना कारागृहात कोणतीही शिक्षा झालेली असता कामा नये. ते प्रामाणिक असावे लागतात व कारागृह शेतात कोणतेही कठीण काम करण्याची त्यांची तयारी असावी लागते. कारागृहातील त्यांच्यासंबंधीचे अभिलेख चांगले असले पाहिजेत.

(क) शेतीकाम व शैक्षणिक कार्यक्रमास येथे प्राधान्य दिले जाते व शिस्तीला फार महत्त्व दिले जाते.

(ड) या संस्थेत सन १९८८ साली यंत्रमाग बसविण्यात आले असून सध्या ५२ यंत्रमाग आहेत. बंधांची अधिकृत संख्या १७२ असून १५५ सरासरी बंदी संस्थेत आहेत.

(ई) येरवडा येथील महिला कारागृहासमोर रोपवाटिकेसाठी शेड तयार करण्यात आले आहे. महाबीजमार्फत बिजोत्पादन कार्यक्रम घेतला जातो.

कारागृह शेतीचे आधुनिकीकरण – वार्षिक योजना

कारागृह शेतीचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी शासनाकडून योजनांतर्गत योजना (प्लॅन) दरवर्षी अनुदान उपलब्ध होते. सन २०२३-२०२४ या वर्षात उपलब्ध होणाऱ्या रुपये १९.९९ लाख अनुदानातून शेतीसाठी अवजारे खरेदी करणे इत्यादी कामे प्रस्तावित केली आहेत.

१३ वी पंचवार्षिक योजना.— कारागृहाच्या आधुनिकीकरणासाठी सन २०१७ ते २०२२ या कालावधीमध्ये राबविण्यात येणाऱ्या तेराव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये २.३० कोटी रुपयांचा प्रस्ताव शासनास सादर करण्यात आला असून दरवर्षीची तरतूद रुपये ४५.२८ लाख इतकी आहे. त्यामध्ये ट्रॅक्टर व अवजारे खरेदी करणे, नवीन विहिरी खोदणे, जुन्या विहिरी दुरुस्ती, बोअरवेल घेणे व त्यावर सबमर्सिबल पंप बसविणे, शेती क्षेत्राभोवती तारेचे कुंपण करणे, पाईप लाईन करणे, विद्युत मोटारी खरेदी करणे, बैलगोटा बांधणे, या बाबींचा समावेश केला आहे. ट्रॅक्टरमुळे जमिनीची मशागत चांगली व वेळेवर होणार आहे. सबमर्सिबल पंप व पाईप लाईनमुळे बागायत क्षेत्रात वाढ होणार आहे.

औषधी व सुगंधी वनस्पतींची लागवड

राष्ट्रीय औषधी वनस्पती मंडळ, नवी दिल्ली यांचेकडून केंद्र पुरस्कृत १०० टक्के योजनेअंतर्गत सीता अशोक व चंदन या औषधी व सुगंधी वनस्पतींच्या लागवडीसाठी अनुदान उपलब्ध झालेले आहे. या वनस्पतींची लागवड केल्याने भविष्यात कारागृहाचे उत्पादनात वाढ होणार आहे. तसेच सीता अशोक व चंदनाची लागवड कारागृह विभागाकडील एक एकमेव अभिनव प्रयोग आहे.

अ. क्र.	कारागृहाचे नाव	लागवड वनस्पती	क्षेत्र (हेक्टर)	मंजूर अनुदान (लाख रु.)	प्राप्त अनुदान (लाख रु.)	शेरा
१	२	३	४	५	६	७
१	येरवडा खुले जिल्हा कारागृह.	सीता अशोक	१७.००	१७.००	१७.००	सध्या ३१ झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत.
२	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह.	चंदन	१२.००	१०.००	८.००	सध्या १२१० झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत (एच) - ४०४-९
३	राज्यातील इतर १० कारागृहे	चंदन	२५.००	४५.००	१९.२८	सध्या २०२४ झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत.
		एकूण ..	५४.००	७२.००	४४.२८	

कारागृहात बंधांना त्यांच्या भावी आयुष्यात स्वतःच्या व कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण दिले जाते. मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचा उदरनिर्वाह करू शकेल यातून कारागृहाची सुधारणा व पुनर्वसनाचा उद्देश साध्य होतो.

(९) विविध कारागृहात विक्री केंद्र उभारण्यात आले आहेत. उदा. मध्यवर्ती कारागृह येरवडा, ठाणे, नाशिकरोड, नागपूर, कोल्हापूर, छ. संभाजीनगर इत्यादी.

कारागृह उत्पादित मालांची इतर नागरिकांना माहिती व्हावी व सदरहू कारागृह उत्पादित माल खरेदी करणे सोयीचे व्हावे म्हणून येरवडा कारागृहासमोर हमरस्त्यावर कारागृह उत्पादित मालाचे विक्री भवन उभारण्यात आले आहे.

सदरहू विक्री केंद्रातून कैद्यांनी उत्पादन केलेल्या वस्तूंचा अद्ययावत साठा विक्रीस उपलब्ध केला जातो. ह्यात त्यांनी उत्पादन केलेल्या सतरंज्या, लाकडी फर्निचर, चामड्यांच्या वस्तू तसेच बेकरीतील उत्पादन केलेले खाद्यपदार्थ वस्तू, केक, खारी, बटर, बिस्कीटे ह्यांचा समावेश आहे. सदरहू वस्तू रोखीने विक्रीस उपलब्ध आहेत. त्यांचा लाभ मोठ्या प्रमाणात घेण्यात येतो.

कारागृहाच्या उत्पादनात वाढ होण्यास ह्या विक्री केंद्राचा मोठा वाटा आहे. सदरहू विक्री केंद्रासाठी स्वतंत्र कारागृह कर्मचारी उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत.

(ब) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह --- विक्री भवन

कारागृहातून बंदी सुटल्यानंतर त्यांचे पुनर्वसन व्हावे या दृष्टीने अनेक उद्योग कारागृहात विकसित करून पुनर्वसनासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न करण्यात आले आहेत. बंधांनी तयार केलेल्या वस्तूंचे बाहेरील जनतेत नेहमी कुतूहल असते. तसेच बंधांबद्दलचा त्यांचा पाहण्याचा दृष्टिकोनही बदलतो व खऱ्या अर्थाने त्यांचे पुनर्वसन तसेच कारागृह निर्मित वस्तूंची माहिती जनतेला व्हावी व पर्यायाने कारागृह उत्पादनांनाही विक्रीच्या दृष्टीने उठाव व्हावा यासाठी विक्री केंद्राची उभारणी केली आहे. या विक्री केंद्रात खालील उद्योगातील वस्तू ठेवल्या जातात.

(१) वस्त्रोद्योग, (२) सुतारकाम, (३) बेकरी, (४) लोहारकाम, (५) शिवणकाम, (६) चर्मकला, (७) पेपर कारखाना.

(१०) सर्व्हिस सेंटर, कार वॉशिंग, धोबीकाम

येरवडा मध्यवर्ती कारागृहाजवळ १९९६-९७ मध्ये स्वयंचलित वाहनांसाठी सर्व्हिस सेंटर सुरू करण्यात आले आहे व याच आधारे नागपूर मध्यवर्ती कारागृह व छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे स्वयंचलित वाहनांसाठी सर्व्हिस सेंटर सुरू करण्यात आले आहे.

सदरहू सर्व्हिस सेंटरमध्ये सर्व प्रकारची वाहने, मोटारी, मोटार सायकली, स्कूटर इत्यादींचे ऑईलींग, ग्रीसिंग करण्याची सेवा अतिशय कमी दरात उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. या शिवाय कारागृहात धोबीकामाची सेवा जनतेस उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

सदरहू कामे तांत्रिक पार्श्वभूमी असलेल्या कैद्यांकडून केली जातात. त्यामुळे त्यांना प्रत्यक्ष धंदेशिक्षणाचा फायदा व रोजगारही उपलब्ध होत आहे. मुक्ततेनंतर स्वतंत्र व्यवसाय व पुनर्वसनाच्या दृष्टीने याचा त्यांना निश्चितच फायदा होईल. सदरहू सेवा कमी दराने उपलब्ध करून दिल्यामुळे जनतेला सेवा उपलब्ध होत असून त्याचबरोबर शासनाच्या उत्पन्नात वाढ झाली आहे. तसेच लवकरच पेट्रोलपंप / सीएनजी पंप उभारणे प्रस्तावित आहे.

(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती

सध्याच्या काळानुसार सर्वसाधारणपणे सुधार प्रशासनाचा व मुख्यत्वेकरून कारागृह पद्धतीचा मुख्य हेतू हा आहे की, कारागृहातून सुटणारे कैदी हे शिस्तबद्ध नागरिक म्हणून बाहेर पडावेत व त्यांचा समाजास उपयोग व्हावा. सर्व गुन्हेगारांच्या वागणुकीमध्येसुद्धा मानवी वागणुकीचा अंश असतो. या वाढत्या जाणीवेतून जगातील समाजशास्त्रज्ञांनी जाणले आहे की, गुन्हेगारांच्या समस्यांची उकल कारागृहाच्या भिंतीआड होत नाही. विविध श्रेणीच्या कोठ्यांच्या खुल्या कारागृहांची वाढ, विविध कार्यक्रम व शिस्तीवर भर हे गुन्हे व गुन्हेगारीच्या इतर प्रश्नांवर एक नवे उत्तर आहे.

खुले कारागृह, पैठण

सन १९६८ मध्ये छ. संभाजीनगर जिल्ह्यामध्ये पैठण येथे खुले जिल्हा कारागृह सुरू केले आहे. जे कैदी प्रामाणिकपणे व जबाबदारीने कारागृहात काम करतात व ज्यांची वर्तणूक चांगली आहे अशा कैद्यांची या कारागृहासाठी महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील तरतुदीनुसार निवड केली जाते. याकरिता कारागृह अधीक्षक व उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती या कैद्यांची निवड करते. येथील कैद्यांना शेतमळ्यावर काम दिले जाते. सुधारित शेती करण्याचे शिक्षण दिले जाते. कारागृहातून सुटल्यानंतर त्यांच्या पुनर्वसनाच्या दृष्टीने व समाजाचा उत्तम उपयुक्त नागरिक म्हणून राहण्यास या शिक्षणाचा उपयोग होतो. तसेच वस्त्रोद्योगाचा नवीन विभाग सुरू केला आहे. या कारागृहाची क्षमता ५०० बंदी ठेवण्याची आहे व सध्या सरासरी ४८० बंदी आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये विसापूर, नाशिकरोड, नागपूर, अमरावती, कोल्हापूर येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे. सन २०१५ मध्ये ठाणे येथे खुले कारागृह कार्यान्वित करण्यात आले आहे व अकोला येथे महिलांसाठी खुले कारागृह सुरू करण्यास शासनाकडून मान्यता देण्यात आली आहे.

सन २०१७-१८ मध्ये यवतमाळ, लातूर, धुळे, रत्नागिरी, वर्धा कारागृहात प्रत्येकी १५ बंदी क्षमतेचे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे.

खुले कारागृहातील बंधांकरिता सर्वसाधारण माफीचा तपशील

अनु- क्रमांक	कैद्यांची वर्गवारी	माफीचे प्रमाण
१	२	३
१	जन्मठेपेची शिक्षा झालेले व १४ वर्षे किंवा त्यापेक्षा अधिक शिक्षा झालेल्या बंधांना	.. ३० दिवस दरमहा
२	५ वर्षांपासून १४ वर्षांपर्यंत शिक्षा झालेल्या बंधांना	.. २० दिवस दरमहा
३	१ ते ५ वर्षांपर्यंत शिक्षा झालेल्या बंधांना	.. १५ दिवस दरमहा

खुल्या कारागृहात मिळालेली माफी विचारात घेऊन कैद्यांची सुटण्याची तारीख निश्चित केली जाते.

भारतातीलच नव्हे तर जगातील पहिले महिला खुले कारागृह दिनांक १४ मार्च २०१० रोजी येरवडा, पुणे येथे सुरू करण्यात आले असून राज्यातील कारागृहातील ५० इच्छुक महिला बंधांची निवड करून त्यांना येरवडा येथे वर्ग करण्यात आले आहे. सदर महिला बंदी कारागृहाच्या शेती विभागात काम करतात, तसेच सदर महिला बंधांना कारागृहातून मुक्त झाल्यानंतर कारागृहाबाहेर अर्थार्जनाचे साधन म्हणून कारागृह प्रशासन व अशासकीय संस्थेद्वारे लघुउद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जात असते. त्यामध्ये पापड बनविणे, खडू व मेणबत्त्या इत्यादी उद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच सन २०१५ मध्ये अकोला येथे महिला बंधांसाठी दुसरे कारागृह ५० क्षमतेचे चालू करण्यात आले आहे.

कैद्यांचे सामाजिक व व्यावहारिक पुनर्वसनाचे उराशी बाळगलेल्या ध्येयाकडे पुढचे पाऊल टाकण्याच्या उद्देशाने, जन्मठेपेची वा दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या कैद्यांना बंद कारागृहातील व खुले कारागृहातील विविध कार्यक्रमाचा कमाल लाभ घेतल्यानंतर त्यांच्या शिक्षेत शासनाकडून स्थगिती प्राप्त झाल्यानंतर त्यांना या वसाहतीत राहू दिले जाते. या वसाहतीत त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांना राहण्यासाठी आणता येते. कैद्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते व त्यांना चालू बाजारभावाने मजुरी दिली जाते. प्रशासनामध्ये ठोस सुधारणा होण्याच्या दृष्टीने स्वतंत्रपूर वसाहत, आटपाडी येथे संस्था १९३९ मध्ये सुरू करण्यात आली. आटपाडी येथे २८ बंदी ठेवण्याची सोय असून सन २०२१-२०२२ मध्ये २ बंदी होते.

(१२) कारागृहांच्या कर्मचाऱ्यांचे शिक्षण व प्रशिक्षण

१. तुरुंग प्रशिक्षण कर्मचारी शाळा ही संस्था येरवडा येथे सन १९५५ मध्ये सुरू करण्यात आली आहे. या संस्थेमध्ये तुरुंगाधिकारी व रक्षक यांना सर्व क्षेत्रावरील सुधार प्रशासनाचे व्यावहारिक व सैद्धांतिक प्रशिक्षण शास्त्रीय पायावर देण्यात येते.

२. या शाळेचे प्रमुख प्राचार्य असतात व त्यांची नेमणूक मध्यवर्ती कारागृह अधीक्षकांमधून केली जाते व त्यांचे मदतीस तुरुंगाधिकारी निर्देशक व इतर निर्देशक व लिपिक असतात. पुणे विश्वविद्यालय व समाजशास्त्र संस्था, मुंबई यांचेकडील कायदा, सार्वजनिक प्रशासन, समाजशास्त्र व गुन्हेगारीशास्त्र इत्यादी विषयांवर तज्ज्ञांची व्याख्यानं ठेवली जातात. कारागृह महानिरीक्षक यांचे कार्यालयातील अधिकाऱ्यांची तुरुंगहिशेब व अंदाजपत्रके या विषयांबाबत व्याख्यानं ठेवली जातात.

३. अधिकाऱ्यांच्या शिक्षणक्रमाची मुदत एक वर्षाची असते. वरील मुदतीत गुन्हेगारीशास्त्र व इतर समाजशास्त्रांवर पुरेसे ज्ञान प्राप्त होते. शिवाय तुरुंग प्रशासनाचा प्रत्यक्ष अनुभवही घेता येतो. कारागृह प्रशासनाच्या प्रत्येक शाखेच्या प्रत्यक्ष अनुभवावर भर दिला जातो. अधिकारी प्रशिक्षणार्थीना सुधार प्रशासनाच्या अभ्यासासाठी इतर राज्यात अभ्यास दौऱ्यावर पाठविले जाते व त्यांना उजळणी पाठ्यक्रम ३ वर्षांनी एकदा २ महिने कालावधीचा दिला जातो.

४. नवीन भरती केलेल्या जेल रक्षकांना या संस्थेत ५ महिन्यांचे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच ५ वर्षांनी एकदा २ महिने कालावधीचा उजळणी पाठ्यक्रम दिला जातो.

५. प्रशिक्षण शाळेत १० अधिकारी व ८० रक्षक यांना दरवर्षी प्रशिक्षण दिले जाते.

६. त्याचबरोबर प्रादेशिक परिवहन अधिकारी, दारूबंदी व उत्पादन शुल्क अधिकारी यांना त्यांच्या विनंतीनुसार प्रशिक्षण देण्यात येते.

(१३) किशोर सुधारालय, नाशिक

मुंबई किशोर शाळा कायदा, १९२९, ४ (१) अन्वये किशोर सुधारालय, नाशिक येथे कार्यरत आहे. येथे १०५ किशोरांना ठेवण्याची सोय उपलब्ध आहे. या शाळेमध्ये १६ ते २१ वयोगटातील किशोर गुन्हेगारांना सदर कायद्याच्या कलम ६ प्रमाणे दाखल करण्यात येते. या शाळेत किशोरांना औद्योगिक शिक्षण देण्याची व सुधारणा उपचार करण्याची व्यवस्था केली जाते. सन २०२२-२०२३ मध्ये ६ किशोर होते.

तक्ता १३ TABLE XIII

(४) कर्मचारीविषयक गोषवारा (विभागीय)

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर Pay level in Revised Pay Matrix		पदाची संख्या 2020-21 2021-22	
		वेतनबँड Pay Band	ग्रेड वेतन Grade Pay	५	६	७	
१	२	३	४	५	६	७	
राजपत्रित							
१	अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक	..	संवर्ग पद			१	१
२	वि.पो.म.नि. (कारागृह)	..	३७४००-६७०००	१००००	एस-३० : १४४२००-२१८२००	१	१
३	कारागृह उपमहानिरीक्षक	..	३७४००-६७०००	८९००	एस-२९ : १३११००-२१६६००	५	५
४	अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	७६००	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१०	१२
५	मानसशास्त्रज्ञ	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	५	१२
६	मनोविकृती शास्त्रज्ञ	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	३	९
७	अधीक्षक, जिल्हा कारागृह, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	२९	२९
८	पोलीस उपअधीक्षक	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	१	१
९	संशोधन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	१	१
१०	उपअभियंता	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	१	१
११	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	१	१
१२	अधीक्षक, तुरुंग उद्योग	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	१	१
१३	वैद्यकीय अधिकारी, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-१७७५००	४	३
१४	विधी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	१
१५	उपअधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९९००-१५५८००	४०	४७
१६	वैद्यकीय अधिकारी, वर्ग-२	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	२१	२८
१७	तांत्रिक अधिकारी, शेती	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१	१
१८	लेखा अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	१
१९	सांख्यिकी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१	१
२०	अधीक्षक, कारागृह वस्त्र उद्योग	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१	१
२१	स्वीय सहायक/रचना व कार्यपद्धती अधिकारी.	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	२१	२३
२२	पोलीस निरीक्षक	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९९००-१५५८००	१	१
२३	स्वीय सहायक (लघुलेखक संवर्ग)	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१	१
एकूण ..						१५२	१८२

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७		
अराजपत्रित.--								
१	वैद्यकीय अधिकारी, श्रेणी-३	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१९	४८
२	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१	१
३	तुरुंगाधिकारी, श्रेणी-१	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१०६	१५१
४	पोलीस उपनिरीक्षक	..	९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	६	६
५	वस्त्रनिर्माण कार्यदेशक/फोरमन	..	९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	७	७
६	कार्यालयीन अधीक्षक	..	९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	३५	४१
७	सहायक लेखा अधिकारी	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१	१
८	तुरुंगाधिकारी, श्रेणी-२	..	९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	२९७	४१३
९	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	..	९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	७	७
१०	मुख्याध्यापक	..	९३००-३४८००	४२००	एस-१३ :	३५४००-११२४००	१	१
११	पर्यवेक्षक (शेती)	..	९३००-३४८००	४२००	एस-१३ :	३५४००-११२४००	९	९
१२	यंत्रनिदेशक	..	५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	३	३
१३	पर्यवेक्षक विणकाम	..	५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	३	३
१४	प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	..	५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	९	१६
१५	मिश्रक	..	५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	४७	६८
१६	कारागृह सुभेदार	..	५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	१६८	२२४
१७	सांख्यिकी	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१
१८	अन्वेषक	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३	३
१९	हस्तकलाकार-नि-यंत्रचालक (निर्दिष्ट अँड विन्डिंग निर्देशक)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३	३
२०	देशक तथा वस्त्रनिर्माण प्रयोग निदेशक	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	६	६
२१	पर्यवेक्षक (शिवण)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१०	१०
२२	पर्यवेक्षक (चर्म)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	२	२
२३	पर्यवेक्षक (कागद)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१
२४	पर्यवेक्षक (सुतारकाम)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	४	४
२५	पर्यवेक्षक (रसायन)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१
२६	पर्यवेक्षक (लोहारकाम)	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३	३
२७	होजिअरी	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१
२८	मिर्लिंग पर्यवेक्षक	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१
२९	प्रिपेटरी निदेशक	..	५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१	१

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७	
३०	वरिष्ठ लिपिक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१४५	१५७
३१	गृह पर्यवेक्षक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३	३
३२	परिचारक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	६७	७७
३३	शिक्षक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३६	३६
३४	शारीरिक शिक्षण निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
३५	निदेशक (गालिचा व पंजा सतरंजी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
३६	शारीरिक कवायत निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
३७	निदेशक (विणकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	५	५
३८	निदेशक (गवंडी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
३९	निदेशक (शिवाणकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१३	१३
४०	निदेशक (लोहारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३	३
४१	निदेशक (चर्म)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३	३
४२	निदेशक (लाखकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
४३	निदेशक (कातारी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३	३
४४	निदेशक (जोडारी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
४५	निदेशक (बेकरी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	८	८
४६	निदेशक (ब्रेल)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
४७	निदेशक (कागद उद्योग)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
४८	निदेशक (सुतारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	११	११
४९	छपाई निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
५०	करवत्या	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	३	३
५१	ताणाकार	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	६	६
५२	वीजतंत्री	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१	१
५३	शेती सहायक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८९९००	१६	१६
५४	कारागृह हवालदार	.. ५२००-२०२००	२४०० + ५०० विशेष वेतन	एस-८ :	२५५००-८९९००	५६६	८४३
५५	लिपिक	.. ५२००-२०२००	१९००	एस-६ :	९९९००-६३२००	२६७	२९०
५६	कारागृह शिपाई (रक्षक)	.. ५२००-२०२००	२००० + ५०० विशेष वेतन	एस-७ :	२९७००-६९९००	२९६३	४३३४
एकूण ..						४८८४	६८५७

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७
गट - ड.--			C. Class IV Establishment--			
१	दप्तरबंद	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
२	स्वयंपाकी	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	२ २
३	नाईक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
४	झेरॉक्स मशीनचालक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
५	शिपाई	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	१५ १५
६	भोजनालय सेवक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	१ १
७	आया	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	२ २
८	सफाईगार	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	२ २
९	स्वयंपाक मदतनीस	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	४ ४
एकूण गट ड पदे					..	२९ २९
एकूण पदे					..	५०६५ ७०६८

* महाराष्ट्र शासन गृहविभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएलई-०७२२/प्र.क्र. १७३/तुरुंग-१, दिनांक ६/१०/२०२३ अन्वये २००० पदे नव्याने निर्माण झालेली आहे.

(ड) नवीन तुरुंग (कारागृहांचे) बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम

गृह विभागांतर्गत कारागृह उपविभागाच्या अखत्यारितील नवीन कारागृहांचे बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम "महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, मुंबई यांच्याकडून करून घेण्यात येणार असल्याने त्यानुषंगाने मागणी क्रमांक बी १०-४०७०-प्रशासकीय सेवेवरील भांडवली खर्च (००) (०५१) बांधकाम (००) (००) (०१) महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, यांचेमार्फत महाराष्ट्र कारागृह सुधारसेवांसाठी कारागृह व कार्यालयाच्या इमारतींचे बांधकाम (योजनांतर्गत) ४०७००३३८ हे नवीन लेखाशीर्ष उघडण्यास गृह विभाग, शासन निर्णय क्रमांक जेएलएम-१२१६/प्र. क्र. २८९/तु. २, दिनांक २ सप्टेंबर २०२१ अन्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

कार्यक्रम ३
इतर खर्च
(सहायक अनुदान, अंशदान व देणग्या)

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी.-

अर्भक हत्या अगर इतर गुन्हाखाली जन्मठेपेची शिक्षा झालेल्या लायक स्त्री-कैद्यांना शासनाचे आदेशानुसार मान्यताप्राप्त गृहात उर्वरित शिक्षा भोगण्यासाठी पाठविण्यात येते. सध्या अशा बंदी स्त्रिया श्रद्धांनंद महिला आश्रम, माटुंगा व वासुदेव बाबाजी नवरंगे अनाथालय, पंढरपूर येथे पाठविल्या जातात. या संस्थांना कैद्यांच्या देखभालीकरिता बृहन्मुंबई व जिल्ह्यातील प्रत्येक कैद्यासाठी दरमहा रुपये ६० शासनाकडून सहायक अनुदान म्हणून दिले जाते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(II) Financial Requirements

तक्ता १४
TABLE XIV

(रुपये हजारोंत / Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प २०२३-२०२४		सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४		अर्थसंकल्प २०२४-२०२५		Particulars			
	Actuals 2022-2023	2023-2024	Budget Estimate 2023-2024	Revised Estimates 2023-2024	Budget Estimate 2024-2025							
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण			
	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अ. कार्याचे वर्गीकरण.-												
८०० इतर खर्च--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)												
एकूण (अ)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण.-												
सहायक अनुदान/अंशदान	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
व देणग्या	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
(००) (०१) सहाकारी संस्था व..	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
इतर संस्था यांना अनुदाने	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
एकूण (ब) स्थूल	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
वजा-वसुली	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
एकूण (ब) निव्वळ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
क. वित्तव्यवस्थेची साधने--												
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
बी-७ २०५६	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
वजा-वसुली	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
एकूण (क) निव्वळ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
द. वित्तव्यवस्थेची साधने--												
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
बी-७ २०५६	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
वजा-वसुली	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
एकूण (क) निव्वळ	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

अ. कार्याचे वर्गीकरण.-

८०० इतर खर्च--

३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)

एकूण (अ)

ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण.-

सहायक अनुदान/अंशदान

व देणग्या

(००) (०१) सहाकारी संस्था व..

इतर संस्था यांना अनुदाने

३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)

एकूण (ब) स्थूल

वजा-वसुली

एकूण (ब) निव्वळ

क. वित्तव्यवस्थेची साधने--

मागणी क्र. प्रधान शीर्ष--

बी-७ २०५६

वजा-वसुली

एकूण (क) निव्वळ

द. वित्तव्यवस्थेची साधने--

मागणी क्र. प्रधान शीर्ष--

बी-७ २०५६

वजा-वसुली

एकूण (क) निव्वळ

अ. क्र.	संस्थेचे नाव	मान्यताप्राप्त गृहामध्ये पाठविलेल्या स्त्री-कैद्यांची संख्या			झालेला खर्च (रु. हजारांत)		
		2022-2023	2023-2024	2024-2025	2022-2023	2023-2024	2024-2025
				(अंदाजे)			(अंदाजे)
१	२	३	४	५	६	७	८
१.	माटुंगा ..	-	-	-	-	-	-
२.	पंढरपूर ..	-	-	-	-	-	-
	एकूण ..	-	-	-	-	-	-
	Total						

Home Department / गृह विभाग
Demand No. B-10 / मागणी क्रमांक बी-१०

(Rs. in thousands / ₹. हजारत)

1	2	3	4	5
Description	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimate 2023-2024	सुधारित अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025
Particulars				
II-Details				
00				दोन-तपशील 00
051, Contruction (00)				051, बांधकाम (00)
(00) (01) (Scheme) 53, Major Works	..	105683	84546	235700
		(40700338)		(40700338)
Total-051	..	105683	84546	235700
Voted	..		दत्तमत एकूण-051	

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे-४११ ००६